

เศรษฐกิจและการพัฒนา  
ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้:  
การสำรวจเชิงวิพากษ์

ชลิตา บัณฑวงศ์

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา  
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์



## เกริ่นนำ

บทความชิ้นนี้เป็น การสำรวจความรู้และความเข้าใจต่อประเด็นทางเศรษฐกิจและการพัฒนาในพื้นที่ชายแดนใต้ โดยสำรวจจากงานเขียนทางวิชาการต่างๆ ประกอบด้วยรายงานหรือบทความจากการศึกษาวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารประกอบการสัมมนา และรายงานการดำเนินงานหรือการสรุปบทเรียนขององค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นงานเขียนตั้งแต่ พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี มีงานเขียนบางชิ้นในช่วงก่อนหน้าที่บทความนี้ได้หยิบยกมาใช้ด้วย เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสืบเนื่องของแนวคิดด้านเศรษฐกิจและการพัฒนาจังหวัดชายแดนใต้ที่มีมาตั้งแต่อดีต

งานเขียนที่ใช้ในบทความนี้ ส่วนหนึ่งมีความสอดคล้องกับความคิดกระแสหลักที่ปรากฏในนโยบายและปฏิบัติการของรัฐในการจัดการกับความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ อาทิ งานเขียนกลุ่มที่มองว่าความยากจนและความด้อยพัฒนาคือสาเหตุของความไม่สงบ ดังนั้น รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงจะต้องมีบทบาทในการพัฒนาเพื่อแก้ไขความยากจนและความด้อยพัฒนานั้น รวมทั้งงานเขียนที่เสนอถึงผลกระทบของความไม่สงบที่สร้างความชบเซาทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี ยังมีงานเขียนอีกบางชิ้นในแนววัฒนธรรม/เศรษฐกิจชุมชนที่เสนอมุมมองที่แตกต่างไป โดยชี้ว่าการพัฒนาโดยรัฐและการขยายตัวของทุนต่างหากที่เป็นสาเหตุของความยากจนและความด้อยพัฒนา อันนำมาสู่สถานการณ์ความไม่สงบในที่สุด ขณะเดียวกันก็มีงานอีกบางชิ้นที่พยายามชี้ถึงความสลับซับซ้อนของประเด็นเศรษฐกิจและการพัฒนาท่ามกลางสถานการณ์ความรุนแรง ที่มีทั้งการปรับตัวของผู้คน การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และการขยายตัวของธุรกิจท้องถิ่น อนึ่ง นอกเหนือจากการสำรวจประเด็นและเนื้อหาของงานเขียนที่หยิบยกมาแล้วนั้น บทความนี้ยังได้พยายามเชื่อมโยงงานเขียนเหล่านี้เข้ากับบริบทและการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วย เพื่อทำความเข้าใจสถานะของงานเขียน ตลอดจนจุดยืนและความเป็นการเมืองของผู้เขียนหรือองค์กร/หน่วยงานที่สนับสนุนการผลิตงานเขียนที่มีต่อสถานการณ์ในจังหวัดชายแดนใต้

# 1. เศรษฐกิจและการพัฒนากับสาเหตุของความไม่สงบ

## 1.1 ความยากจนและความด้อยพัฒนาในฐานะสาเหตุของความไม่สงบ

แนวคิดที่มองว่าความยากจนและความด้อยพัฒนาเป็นสาเหตุของความไม่สงบในพื้นที่ชายแดนภาคใต้เริ่มปรากฏชัดมาตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่การกลืนกลายทางวัฒนธรรมแบบบังคับที่มีมาแต่เดิมค่อยๆ ลดบทบาทลง และเริ่มเข้าสู่ยุคที่รัฐไทยใช้การพัฒนาเป็นเครื่องมือยับยั้งการต่อต้านรัฐและเพื่อเอาชนะหัวใจของชาวมลายูมุสลิมที่นั่น รัฐไทยมีความหวังว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตทางเศรษฐกิจจะสร้างความ เป็นปึกแผ่น ความรักดีต่อชาติ สำนึกในความเป็นไทย และจะป้องกันการต่อต้านหรือการถูกชักจูงจากผู้ไม่หวังดีภายนอกได้ แม้เวลาจะผ่านมาแล้วกว่าสี่สิบปี แนวคิดนี้ก็ยังคงมีความสำคัญในปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหาความไม่สงบ ทั้งในส่วนของภาครัฐและภาคสังคม รวมทั้งในงานเขียนทางวิชาการต่างๆ ดังที่จะได้อภิปรายในหัวข้อนี้

จากการทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับชายแดนภาคใต้โดย แพร ศิริศักดิ์ดำเกิง (2552) พบว่างานศึกษาวิจัยหลายชิ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2521-2546 วางอยู่บนฐานคิดที่ว่า สภาวะความยากจนและด้อยพัฒนาในจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดจากการที่ชาวมลายูมุสลิมซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ มีความใกล้ชิดทางวัฒนธรรม ศาสนา และภาษากับผู้คนในประเทศมาเลเซียอย่างมาก จึงมีความรู้สึกแปลกแยกจากรัฐชาติไทยและคนไทยส่วนใหญ่ สิ่งนี้ได้ส่งผลทำให้พวกเขาไม่ยอมพูดภาษาไทย ไม่เรียนหนังสือไทย และปิดรับการพัฒนาจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปิดรับในด้านการศึกษา ที่ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือในการบังคับถ่ายทอดอุดมการณ์รัฐไทยจากส่วนกลาง ข้อจำกัดนี้ส่งผลทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจของชายแดนภาคใต้มีฐานแคบ ดังที่ได้ชี้ไว้ในงานเขียนหลายชิ้น เช่น ในรายงานของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนศึกษาปัญหาความมั่นคงในจังหวัดภาคใต้ (2548) หรืองานของประพันธ์ มุสิกพันธ์

(2549) งานเขียนเหล่านี้ชี้ว่า ผู้คนชายแดนได้มีอาชีพหลักอยู่กับการเกษตร อันได้แก่ ทางการและการประมงเท่านั้น ทำให้การสร้างผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ ผลิตภาพต่อคนของประชากร และการขยายตัวทางเศรษฐกิจต่ำกว่าของภูมิภาคอื่น มาโดยตลอด ยิ่งเมื่อประกอบกับการที่ผลผลิตการเกษตรมักประสบปัญหาเสถียรภาพ ด้านราคาและการที่ประชาชนส่วนใหญ่มีที่ดินถือครองเพียงแปลงเล็กแปลงน้อย จึงทำให้เกิดภาวะความยากจน นอกจากนี้ก็ยังมียางศึกษาที่ชื่อว่าอัตราการออกมาทำงาน นอกภาคเกษตรของคนในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีน้อยกว่าภาคอื่นๆ และมีอัตราการว่างงานที่สูงกว่า เนื่องจากคนภาคอื่นได้รับการศึกษาสูงกว่าและมีทางเลือกในการ ประกอบอาชีพมากกว่า (ดู คณะอนุกรรมการศึกษาวิถีทางการพัฒนาเพื่อความมั่นคง ของมนุษย์ 2550)

ในขณะที่เดียวกันก็มียางเขียนบางส่วนที่ให้ความสำคัญกับการชี้ถึงความ บกพร่องของชาวมลายูมุสลิมเองที่ส่งผลทำให้พวกเขาต้องตกอยู่ในสภาวะความ ยากจนและความด้อยพัฒนา ความบกพร่องที่สำคัญก็คือการขาดความขยันและไร้ซึ่ง ศักยภาพ ในงานวิจัยของปิยนาด บุนนาค (2546) ที่วิจัยสำเร็จเมื่อปี พ.ศ. 2531 หรือเมื่อเกือบสามสิบปีก่อน ได้ชี้ถึงประเด็นนี้ผ่านการสัมภาษณ์ข้าราชการระดับสูง ในพื้นที่ว่าชายแดนภาคใต้ยังคงมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์อยู่มาก แต่ เนื่องจากขาดผู้นำที่ขยันรู้จักใช้ประโยชน์จากที่ดินทำกิน ผู้คนจึงอยู่ในภาวะยากจน มี เงินพอใช้จ่ายไปวันๆ เท่านั้น และขาดการออมทรัพย์ ขณะเดียวกันการไม่คุมกำเนิด ของชาวมลายูมุสลิม อันเนื่องมาจากลักษณะเฉพาะทางศาสนาและวัฒนธรรม ก็เป็น สิ่งที่ได้รับการเน้นย้ำมาจนถึงปัจจุบันว่าส่งผลอย่างสำคัญต่อความยากจนและความ ด้อยพัฒนา ในงานของปราโมทย์ ปราสาทกุล (2553) ชี้ว่าการไม่คุมกำเนิดและ จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นสัมพันธ์กับปัญหาคุณภาพชีวิตของชาวมลายูมุสลิมชายแดน ใต้ในหลายแง่ ดังปรากฏให้เห็นว่าการคลอดบุตรที่บ้านมีอัตราสูง การอาศัยอยู่ใน ครอบครัวขนาดใหญ่ การมีประชากรวัยฟุ้งเฟื่องมาก การแต่งงานและหย่าร้างบ่อย ภาวะ การตายสูง รายได้เฉลี่ยต่อเดือนน้อย และอัตราการสูบบุหรี่ที่สูงและสูบกันตั้งแต่อายุ

ยังน้อย โดยเฉพาะในกลุ่มคนที่มีการศึกษาระดับต่ำ ขณะที่ในเอกสารของคณะอนุกรรมการศึกษาวิถีทางการพัฒนาเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ (2550) ได้เชื่อมโยงจำนวนประชากรชายแดนใต้ที่เพิ่มมากขึ้นกับปัญหาความมั่นคงว่า การเพิ่มขึ้นของประชากรได้สร้างแรงกดดันต่อทรัพยากรธรรมชาติ ยิ่งเมื่อประกอบกับการขยายตัวของเศรษฐกิจที่มึนน้อย จึงนำมาสู่ความยากจนและการว่างงาน และส่งผลต่อปัญหาความมั่นคงในที่สุด

สำหรับการเชื่อมโยงกับปัญหาความมั่นคงนั้น ความยากจนและความด้อยพัฒนาถูกมองว่าเปิดช่องให้ “ผู้ไม่หวังดี” มาแทรกแซง ส่งผลต่อการขยายตัวของขบวนการก่อความไม่สงบ ปิยนาค บุนนาค (2546) ชี้ว่า การที่ผู้คนในพื้นที่ชายแดนใต้เปรียบเทียบความเป็นอยู่ของตนกับของชาวมาเลเซียที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าทั้งในแง่รายได้เฉลี่ยและโครงสร้างพื้นฐาน ทำให้ง่ายที่จะคล้อยตามไปกับการโฆษณาชวนเชื่อว่าคนมลายูมุสลิมเป็นเพียงพลเมืองชั้นสองของไทย ขณะที่คนที่ยากจนหรือว่างงานก็มีโอกาสถูกชักจูงให้เข้าป่าและหาเลี้ยงชีพด้วยการเรียกค่าคุ้มครอง การเชื่อมโยงความยากจนและความด้อยพัฒนาเข้ากับความมั่นคงนั้นสอดคล้องกับตัวเลขหมู่บ้านที่มีความเคลื่อนไหวของกลุ่มก่อความรุนแรงสูง หรือ “หมู่บ้านพื้นที่สีแดง” ที่ถูกจัดกลุ่มโดยฝ่ายความมั่นคงในช่วงหลังปี พ.ศ. 2547 ในรายงานของคณะอนุกรรมการศึกษาวิถีทางการพัฒนาเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ (อ้างใน คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) 2549, 24) ระบุว่าหมู่บ้านพื้นที่สีแดงมักกระจุกตัวอยู่ในเขตที่มีความยากจนหนาแน่นเนื่องจากมีปัญหาในการประกอบอาชีพ อาทิ หมู่บ้านติดชายฝั่งทะเลที่คนส่วนใหญ่ทำการประมงขนาดเล็กและประสบกับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่ง เช่นเดียวกับพื้นที่โดยรอบเขตอุทยานแห่งชาติบูโด-สุโหงปาตี ซึ่งขาดความมั่นคงในที่ดินทำกินเนื่องจากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาที่ชี้ว่าความยากจนหรือปัจจัยทางเศรษฐกิจทำให้คนบางส่วนเข้าร่วมขบวนการก่อความไม่สงบ คนเหล่านี้ต้องการเพียงผลประโยชน์

และค่าตอบแทน พวกเขาไม่ได้สนใจในอุดมการณ์แบ่งแยกดินแดนหรืออุดมการณ์ใด ๆ ของกลุ่มที่ตนเองเข้าร่วม อีกทั้งการเข้าร่วมของพวกเขาก็ไม่ได้เกิดขึ้นเนื่องจากได้รับความอยุติธรรมหรือการถูกดูถูกเหยียดหยาม ดังในงานของกรรณการ์ จันสายทอง (2551) ที่ได้สัมภาษณ์ผู้ต้องคดีรายที่ร่วมค้ายาเสพติดกับขบวนการก่อความไม่สงบและรายที่เป็นคนเดินสารให้กับขบวนการฯ นำสนใจว่า ความยากจน การแพร่หลายของยาเสพติด และความไม่สงบ ถูกมองจากหลายฝ่ายว่ามีความเกี่ยวข้องกันอย่างมาก เจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงระบุชี้ว่า เหตุการณ์ความไม่สงบบางส่วนเป็นเรื่องของความขัดแย้งในวงการยาเสพติดที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มอิทธิพลและเศรษฐกิจนอกระบบ สอดคล้องกับมุมมองที่ว่าผู้ก่อเหตุที่เป็นเยาวชนบางส่วนติดยาเสพติด ว่างงาน และมีฐานะยากจน อย่างไรก็ตาม ธีร์สมภพ จิตรภิรมย์ศรี (2558) ชี้ว่าประเด็นยาเสพติดอาจสัมพันธ์กับขบวนการเคลื่อนไหวแบบทางอ้อมเท่านั้น การขยายตัวของ การค้ายาเสพติดเป็นผลพลอยได้จากการอาศัยจังหวะความไม่สงบ แม้อาจมีการชักจูง ผู้เสพยาในระดับล่างไปก่อเหตุ แต่ก็ยังเป็นเพียงการก่อเหตุระดับต้นๆ ในปฏิบัติการที่ไม่ซับซ้อน เช่น ไรตะปูเรือใบ ที่ไม่ใช่การโจมตีเป้าหมายใหญ่ๆ ทางทหารที่ต้องมีการฝึกเทคนิคและมีศักยภาพที่สูงในการก่อเหตุ ภารกิจสำคัญเหล่านี้ไม่สามารถทำได้ โดยคนติดยาที่ร่างกายไม่แข็งแรงสมบูรณ์ ดังนั้น ธีร์สมภพจึงชี้ว่าการแก้ปัญหา ยาเสพติดจึงอาจแก้ปัญหาความไม่สงบได้เพียงบางส่วนเท่านั้น

## 1.2 โครงการเพื่อแก้ไขความยากจนและความด้อยพัฒนา

จากมุมมองที่เชื่อมโยงความยากจน ความด้อยพัฒนา และความไม่สงบที่กล่าวมา นำมาสู่โครงการพัฒนาต่างๆ จำนวนมาก ในงานของปิยนาด บุนนาค (2546, 170-172) ได้ชี้ว่าโครงการพัฒนาต่างๆ เริ่มมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2490 หนึ่งในนั้นก็คือ การจัดตั้งนิคมสร้างตนเอง ที่เป็นการส่งเสริมให้คนไทยจากนอกพื้นที่โดยเฉพาะคนจากอีสาน อพยพมาบุกเบิกตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ป่าที่รัฐจัดสรรให้ การจัดตั้ง

นิคมสร้างตนเองวางอยู่บนฐานคิดที่ว่าภาคใต้ยังขาดความสมดุลระหว่างคนไทยพุทธกับคนมลายูมุสลิม จนเป็นเหตุให้เกิดความล่าแหลม ขาดการผสมผสานทางวัฒนธรรม อีกทั้งยังวางอยู่บนแนวคิดที่ว่าควรพัฒนาผลผลิตทางการเกษตรของประเทศในพื้นที่ดินสมบูรณ์ที่ยังไม่ถูกใช้ประโยชน์ ทั้งนี้ นอกจากรัฐบาลแล้ว สถาบันพระมหากษัตริย์มีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาพื้นที่ชายแดนภาคใต้ ทั้งด้านการยกระดับคุณภาพชีวิต อาชีพ การศึกษา และการสาธารณสุข แนวทางการพัฒนาของพระเจ้าอยู่หัวได้กลายมาตัวแบบในการพัฒนาของหน่วยงานรัฐต่างๆ ที่ทำงานในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่การสร้างพระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ ที่ทำให้ทุกพระองค์มีโอกาสดำรงพื้นที่มาพบปะประชาชนและดูแลโครงการพัฒนาอย่างใกล้ชิดเป็นเวลานานนับเดือนในแต่ละปี

การพัฒนาเหล่านี้ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงแก่ชายแดนได้อย่างมาก นอกเหนือจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ โดยเฉพาะการสร้างถนนสายหลักแล้ว การพัฒนาด้านการศึกษาคือสิ่งที่รัฐไทยให้ความสำคัญอย่างมาก ส่งผลให้ชาวมลายูมุสลิมซึ่งรู้ภาษาไทยเพียงร้อยละ 34 ในปี พ.ศ. 2503 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 82 ในปี พ.ศ. 2523 ขณะที่การส่งเสริมและให้สิทธิพิเศษแก่เด็กนักเรียนมลายูมุสลิมได้ศึกษาในระดับสูงและในสถาบันวิชาชีพ ก็ทำให้มีเด็กนักเรียนสำเร็จการศึกษาออกมาทำงานตามหน่วยงานต่างๆ เพิ่มขึ้นมาก มีทั้งนักปกครอง ทหาร ตำรวจ ครู นักการธนาคาร พยาบาล วิศวกร ปรียญณี ไร่ไฟ จากเดิมที่แทบไม่มีคนมลายูมุสลิมเป็นข้าราชการหรือทำงานในอาชีพเหล่านี้เลย (ปิยนถ บุนนาค 2546, 173-175) สำหรับในระยะหลังก็มีงานศึกษาที่ชี้ถึงการลดลงของความไม่เท่าเทียมระหว่างประชากรในสามจังหวัดชายแดนใต้กับประชากรของทั้งประเทศในด้านรายได้ ค่าจ้าง สภาวะการณ์การทำงาน และการศึกษา รวมทั้งมีสัดส่วนการทำงานของสตรีมุสลิมเพิ่มมากขึ้น เช่นเดียวกับการเพิ่มขึ้นของการเรียนหนังสือในกลุ่มวัยรุ่นอายุระหว่าง 15-24 ปี แม้โดยทั่วไปสถานการณ์ในจังหวัดชายแดนใต้จะยังคงด้อยกว่าในระดับประเทศ โดยเฉพาะด้าน



รายได้และค่าจ้าง ดังในงานของอารี จำปากลายเป็น และรศรินทร์ เกรย์ (2550) ที่ทำการศึกษาในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2546-2549

อาจกล่าวได้ว่า ตลอดหลายสิบปีที่ผ่านมา ประเทศไทยได้ทุ่มทุนการพัฒนาลงไปที่จังหวัดชายแดนภาคได้อย่างมาก ทั้งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาการศึกษา และการสาธารณสุข ขณะเดียวกันก็มีการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบตลาดในรอบหลายสิบปีที่ผ่านมา ขณะที่คุณภาพชีวิตของผู้คนในท้องที่ก็ดูจะมีเพิ่มขึ้น ความห่างไกลทุรกันดาร การขาดการเข้าถึงตลาด บริการของรัฐ และโครงสร้างพื้นฐานได้ลดลงมาก สิ่งเหล่านี้ถูกคาดหวังว่าจะสร้างความเป็นหนึ่งเดียวและลดปัญหาความไม่มั่นคงได้ในงานศึกษาทางชาติพันธุ์วรรณาชิ้นสำคัญอย่างงานของ โทมัส เอ็ม. เฟรเซอร์ (Thomas M. Fraser 1966) ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1960 ก็ได้ตระหนักถึงแนวโน้มนี้เช่นกัน เขาระบุไว้ในระยะเวลาอันใกล้นี้ ถ้ารัฐไทยยังคงดำเนินการพัฒนาในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ภายในชั่วรุ่นคนก็น่าจะประสบความสำเร็จในการผนวกรวมพื้นที่ชายแดนภาคใต้ โดยในพื้นที่นี้จะไม่มีชาวมาเลย์มุสลิมอีกต่อไป เพราะทั้งหมดจะกลายเป็นชาวไทยมุสลิม อย่างไรก็ตาม คำทำนายของเฟรเซอร์เมื่อสี่สิบกว่าปีที่แล้ว และความคาดหวังของรัฐไทยก็ยังไม่เคยเกิดขึ้นจริง สถานการณ์ความไม่สงบในทุกวันนี้ได้ขยายตัวและหยั่งรากลึกอย่างมากขึ้นกว่าที่ใครจะจินตนาการได้จากยุคก่อนหน้านี้ ที่สำคัญ มีความชัดเจนมากขึ้นทุกที โดยเฉพาะในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ซึ่งการลดลงของความยากจนที่เกิดจากการพัฒนาและการขยายตัวของเศรษฐกิจ ดูจะไม่สามารถนำความสงบสุขมาสู่ชายแดนใต้ได้ แม้ปัจจุบันพื้นที่ชายแดนภาคใต้จะยังมีคนบางส่วนที่ยากจนข้นแค้น เนื่องจากไม่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาและระบบเศรษฐกิจแบบตลาด แต่ก็มีความเชื่อมโยงที่น้อยมากระหว่างความยากจนนี้กับสถานการณ์ความไม่สงบในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นไปได้ยากมากที่ผู้ยากจนข้นแค้นจะเข้าร่วมกับขบวนการที่เคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่ การเข้าร่วมจะยิ่งทำให้สถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวแย่ลง เพราะจะไม่สามารถทำมาหากินตามปกติได้อีกต่อไป นอกจากนั้น ที่ผ่านมาก็ยังแทบไม่พบว่ามีข้อเรียกร้องหรือการสื่อสารใดๆ จากฝ่าย

ขบวนการเคลื่อนไหวที่ให้ความสำคัญกับปัญหาความยากจนหรือปัญหาทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในท้องถิ่นเลย (Bundhuwong 2013)

อีกประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนา รวมไปถึงการประนีประนอม ยอมรับ และสนับสนุนลักษณะเฉพาะในด้านศาสนา สังคม และวัฒนธรรมของชาวมลายูมุสลิม กระนั้น การปราบปรามและป้องปรามก็ยังคงเป็นนโยบายที่ควบคู่กันมาโดยตลอด ดังบทสัมภาษณ์ข้าราชการระดับสูงในจังหวัดชายแดนภาคใต้เมื่อปลายทศวรรษ 2520 ในงานของปิยนาด บุนนาค (2546) ที่ระบุว่า “ต้องมีการปฏิบัติการทั้งสองอย่างควบคู่กันไป การปราบปรามกับการพัฒนา การพัฒนาอย่างเดียวก็ไปไม่ได้ .... (หาก)ต้องการสร้างสวนปารากก็เอาแทรกเตอร์ไปลุย เหมือนที่เหตุการณ์รุนแรง ถ้าไม่เอาการปราบปรามขั้นแตกหัก เรื่องก็คงไม่สงบ เมื่อปราบปรามสำเร็จ การบำรุงรักษาตามมาทีหลัง แต่ที่ๆ ดินดีอยู่แล้ว กลับนำแทรกเตอร์ไถดินอีกก็จะละเอีย...บางพื้นที่ราษฎรดีอยู่แล้ว ก็เอาแต่การพัฒนาเพียงอย่างเดียวไปให้เขา บางทีคนหัวแข็งหัวโปกก็ต้องการปราบปรามกันเสียก่อนแล้วจึงตามด้วยการพัฒนา” แนวทางแบบควบคู่ที่ว่านี้ยังคงดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่ ศรีสภพ จิตรภิรมย์ศรี (2555) ระบุว่า พร้อมๆ กับงบประมาณด้านการพัฒนาจำนวนมหาศาลที่รวมแล้วกว่าสองแสนล้านบาทตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา การเพิ่มจำนวนเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคง ทั้งตำรวจ ทหาร อาสาสมัครรักษาดินแดน (อส.) ทหารพราน ก็เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนในปัจจุบันมีจำนวนกว่า 7 หมื่นคนแล้วในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

## 2. เศรษฐกิจและการพัฒนาท่ามกลางความไม่สงบ

งานเขียนในประเด็นเศรษฐกิจและการพัฒนา มักสนใจหาคำตอบว่าสถานการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ส่งผลต่อภาวะทางเศรษฐกิจของพื้นที่ชายแดนภาคใต้และต่อการทำมาหากินของผู้คนอย่างไรบ้าง งานส่วนหนึ่งได้ชี้ถึง

ผลกระทบในด้านลบหรือความซบเซาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น และก็มีงานบางส่วนที่ชี้ถึงการปรับตัวได้ในระดับหนึ่งของผู้คนในการประกอบอาชีพท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากเงินงบประมาณภาครัฐที่ถูกทุ่มลงไปในพื้นที่อย่างมหาศาลในรอบทศวรรษที่ผ่านมา รวมถึงการขยายตัวของธุรกิจท้องถิ่นที่เกิดขึ้นอย่างสวนทางกับสถานการณ์ความไม่สงบ

## 2.1 ความไม่สงบกับความซบเซาทางเศรษฐกิจ

งานศึกษาหลายชิ้นได้ชี้ให้เห็นว่าสถานการณ์ความไม่สงบส่งผลโดยตรงต่อการหดตัวของธุรกิจของชายแดนใต้เนื่องจากผู้ประกอบการในภาคธุรกิจขาดความมั่นใจในความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ภาวะหดตัวนี้เห็นได้จากการลดลงของการจ้างแรงงานและการใช้ไฟในภาคอุตสาหกรรม (ราชิต๊ะ ระเด่นอาหมัด อ่างโน อนุวัต สงสม 2552) รวมทั้งการมีกระแสเงินสดออกมากกว่ากระแสเงินสดเข้ามา เพราะประชาชนในพื้นที่ว่างงานและมีรายได้ลดลงจนส่งผลต่อความสามารถในการออมเงิน (ณัฏกานัญญ์ เอกอรุ และคณะ 2556) นอกจากนี้ก็มีงานศึกษาเชิงปริมาณที่ชี้ว่าในพื้นที่ซึ่งมีจำนวนครั้งของความไม่สงบสูง ค่าเฉลี่ยระดับของปัญหาที่จะยิ่งสูงกว่ากลุ่มพื้นที่อื่น ปัญหาในที่นี้ได้แก่ ลินค้าแพง ค่าใช้จ่ายในการขนส่งที่เพิ่มมากขึ้น การขาดตลาดรองรับผลผลิต และเงินทุนหมุนเวียนไม่เพียงพอในการผลิต (อนุวัต สงสม 2552) ตลอดจนงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่าการผลิตในภาคธุรกิจต่างๆ ได้ลดลงอย่างมาก ตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2547 ไม่ว่าจะเป็นปริมาณสัตว์น้ำขึ้นทำที่ลดลง (ราชิต๊ะ ระเด่นอาหมัด อ่างโน อนุวัต สงสม 2552) รวมทั้งการลดลงของการผลิตยางแผ่นดิบซึ่งเหตุผลด้านความปลอดภัยได้ทำให้ระยะเวลาการกรีดยางพาราในแต่ละวันของชาวบ้านสั้นลงมาก พวกเขาต้องกรีดยางตอนเช้าแทนตอนกลางคืน ทำให้ได้ผลผลิตน้ำยางน้อยจนส่งผลต่อภาวะเศรษฐกิจโดยรวม ทั้งนี้ เศรษฐกิจยางพาราเป็นศูนย์กลาง

และเป็นตัวขับเคลื่อนกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ของภูมิภาค (ไซร์ฟีนา เดนส์มิตร 2556) ขณะที่มาตรการรักษาความปลอดภัยของฝ่ายรัฐเองก็ทำให้ชาวบ้านหากินได้ลำบากมากขึ้น ดังกรณีชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่สามารถทำการประมงบริเวณชายฝั่งทะเลหน้าค่ายจุฬารักษ์ กองทัพเรือ ที่มีความยาวถึง 2 กิโลเมตรได้อีกต่อไป ด้วยเหตุผลด้านการรักษาความปลอดภัย (เกื้อ ฤทธิบุรณ์ 2555)

น่าสนใจว่าในช่วงแรกของการเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงระลอกใหม่ รัฐบาลได้พยายามกระตุ้นเศรษฐกิจโดยเพิ่มการใช้จ่ายงบประมาณในพื้นที่ให้มากขึ้น เช่น ใน พ.ศ. 2547 และ พ.ศ. 2548 ที่มีการเบิกจ่ายงบประมาณจริง 18,143.6 ล้านบาท และ 25,335.4 ล้านบาท ตามลำดับ แต่กระนั้น ในระยะแรกดูเหมือนมาตรการนี้ยังไม่สามารถกระตุ้นเศรษฐกิจในพื้นที่ได้มากนัก ดังที่ระบุไว้ในรายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (อ้างใน อนุวัต สงสม 2552) และสัดส่วนของคนที่ต้องถิ่นที่ทำงานเป็นลูกจ้างภาครัฐก็ยังมีน้อยอยู่ แม้จะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นก็ตาม (อารี จำปากลาย และ รศรินทร์ เกรย์ 2550) ทั้งนี้ จะได้กล่าวถึงบทบาทที่เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญของการใช้จ่ายงบประมาณภาครัฐที่มีต่อเศรษฐกิจชายแดนได้อีกครั้งในหัวข้อ 2.3

## 2.2 ความไม่สงบและผลกระทบต่อการทำมาหากิน

จากความชบเซาทางเศรษฐกิจข้างต้น ส่งผลกระทบต่อชีวิตทางเศรษฐกิจของคนหลายกลุ่ม ทำให้ต้องประสบความยากลำบากเพิ่มขึ้นในการทำมาหากิน ที่ผ่านมามีงานศึกษาหลายชิ้นที่มุ่งทำความเข้าใจผลกระทบนี้ และดูว่าผู้คน โดยเฉพาะคนที่มักตกเป็นเป้าของความรุนแรง เช่น ชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวไทยพุทธ และคนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมอ่อนแออย่างสตรีมายที่สามีเสียชีวิต ได้ปรับตัวหรือรับมือต่อสถานการณ์นี้อย่างไรบ้าง ในงานวิจัยของวิทวัส ช่างศร (2553) ชี้ว่าผลกระทบของความรุนแรงอาจส่งผลต่อแต่ละบุคคล ครวั้เรือน และชุมชนแตกต่างกัน

ขึ้นกับหลายปัจจัย ในกรณีหมู่บ้านไทยพุทธแห่งหนึ่งในจังหวัดยะลา เหตุการณ์ความไม่สงบได้ทำให้การประกอบอาชีพของผู้คนมีความยากลำบาก และการจัดการเรียนการสอนแก่เด็กนักเรียนก็ไม่อาจทำได้ต่อเนื่อง ขณะที่การปฏิสัมพันธ์กับคนต่างศาสนาก็มีน้อยลง อย่างไรก็ตาม วิทยาลัยวิชาแม้จะเผชิญกับความยากลำบาก แต่ชุมชนแห่งนี้ก็ยังคงมีความเข้มแข็งบนฐานของระบบเครือญาติและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การมีผู้นำฝ่ายปกครองและพระสงฆ์ที่เข้มแข็ง และการเข้ามาช่วยเหลือของหน่วยงานรัฐ ที่สำคัญคือยังคงมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกันระหว่างคนไทยพุทธกับคนมลายูมุสลิม เช่น ร้านขายของชำชาวไทยพุทธมีลูกค้าเป็นชาวมลายูมุสลิม ร้านอาหารมุสลิมก็มีลูกค้าเป็นชาวไทยพุทธ ที่สำคัญมีการซื้อขายยางพาราระหว่างกันของทั้งสองกลุ่ม ซึ่งความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจนี้ช่วยให้ความสัมพันธ์ทางสังคมยังคงดำรงอยู่

อย่างไรก็ดี คนกลุ่มอื่นอาจไม่โชคดีเท่าชาวบ้านในงานศึกษาของวิทยาลัย ดังกรณีกลุ่มผู้ประกอบการค้าปลีกที่ต้องประสบความยากลำบากในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้นอย่างมากจากยอดขายที่ลดลง และความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน จนบางรายถึงขั้นต้องอพยพโยกย้ายออกไปอยู่นอกพื้นที่ ในงานศึกษาของธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และคณะ (2555) พบว่าผู้ประกอบการค้าปลีกชาวไทยเชื้อสายจีนและชาวไทยพุทธต้องปรับตัวต่อความไม่สงบด้วยการปิดร้านให้เร็วขึ้น รวมทั้งการจ้างลูกจ้างที่เป็นมุสลิมมาเป็นผู้ขายของหน้าร้าน เพื่อสร้างความไว้วางใจแก่ลูกค้าที่เป็นมุสลิมและเพื่อป้องกันอันตราย แต่ในที่สุดผู้ประกอบการเหล่านี้ก็มักลงเอยด้วยการโยกย้ายไปอยู่จังหวัดอื่น ส่วนลูกหลานก็มักออกไปทำงานนอกพื้นที่มากกว่าสืบทอดกิจการของครอบครัว ข้อค้นพบอย่างหนึ่งที่น่าสนใจมากจากงานของธงพลก็คือ ท่ามกลางความซบเซาลงของธุรกิจค้าปลีกโดยชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน กิจการค้าปลีกของชาวมลายูมุสลิมกลับเฟื่องฟูขึ้นมาก โดยมีร้านค้าปลีกของชาวมลายูมุสลิมเกิดขึ้นมาใหม่เป็นจำนวนมากหลังจากที่เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 นำมาสู่การค่อยๆ แบ่งแยกร้านค้าของลูกค้าชาวไทยพุทธและมลายูมุสลิม โดยลูกค้ากลุ่มหลังมักนิยมเข้าไปซื้อของ

ในร้านค้าที่เจ้าของร้านเป็นชาวมลายูมุสลิมด้วยกันมากขึ้นทุกที อย่างไรก็ตาม งานของ  
ธงพลและคณะยังไม่มีคำตอบว่าการขยายตัวอย่างมากของผู้ประกอบการชาวมลายู  
มุสลิมนั้นเกิดขึ้นได้ด้วยปัจจัยใด

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษากลุ่มเปราะบางหรือกลุ่มเสี่ยงอื่นๆ ที่สำคัญ  
คือ กลุ่มหญิงม่ายที่สามีเสียชีวิตจากเหตุความไม่สงบ ในงานศึกษาของฮามีตะห์  
มาสาระกามา (2555) พบว่ากรณีภรรยา (และลูก) ของเจ้าหน้าที่รัฐหรือพนักงาน  
รัฐวิสาหกิจที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ความไม่สงบจะได้รับเงินเยียวยาจากรัฐบาลและ  
ได้รับทุนการศึกษาบุตรในทุกระดับ และสตรีม่ายนั้นมักได้รับการแต่งตั้งให้ทำงานใน  
อาชีพที่มั่นคงในหน่วยงานต้นสังกัดของสามี เช่น ทำงานในโรงเรียนหรือสถานีนอนามัย  
แต่สำหรับสตรีม่ายที่สามีเสียชีวิตจากการถูกระงับโดยรัฐ จะไม่ได้รับความช่วยเหลือ  
มากนักหรือไม่ได้รับความช่วยเหลือเลย เมื่อสามีตายก็ไม่มีคนช่วยทำมาหากินและ  
มักไม่มีอาชีพที่แน่นอน รวมทั้งไม่สามารถดูแลบุตรได้อย่างเต็มที่ จนเกิดปัญหาบุตร  
หลานเกเร ข้อค้นพบอีกอย่างของงานชิ้นนี้ก็คือ ไม่ว่าสามีที่เสียชีวิตของสตรีม่ายจะ  
เป็นเจ้าหน้าที่รัฐหรือเป็นฝ่ายถูกระงับจากรัฐ พวกเธอล้วนแต่ได้รับผลกระทบทาง  
จิตใจอย่างแสนสาหัส ที่น่าสนใจก็คือว่าสตรีม่ายเหล่านี้ได้หันมาปฏิบัติศาสนกิจให้  
ครบถ้วนและสม่ำเสมอกว่าเดิมหลังจากที่สามีเสียชีวิต อันถือเป็นการปรับตัวทาง  
ศาสนาที่ช่วยให้พวกเธอมีความสัมพันธ์อันสง่างามกับอัลเลาะห์ สามารถดำรง  
คุณความดี และรับผิดชอบต่อหน้าที่ได้ดี

## 2.3 ความไม่สงบกับการปรับตัวโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง และการขยายตัวของธุรกิจท้องถิ่น

แม้ความไม่สงบและความรุนแรงระลอกใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. 2547 จะนำมาซึ่ง  
ความซบเซาทางเศรษฐกิจและความยากลำบากในการทำมาหากินของผู้คน แต่การที่  
สถานการณ์นี้ได้เกิดขึ้นและดำรงอยู่มาแล้วกว่า 10 ปี สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นก็คือ การที่ผู้คน

ปรับตัวได้ต่อสถานการณ์ตามวันเวลาที่ผ่านไป ในช่วงปีแรกๆ เราอาจพบว่าเหตุการณ์ความไม่สงบได้สร้างความหวาดกลัวจนชาวสวนยางไม่กล้าออกไปกรีดยางช่วงเช้ามืดดังเช่นเคย และสำหรับพืชผลอื่นก็มีปัญหาว่าพ่อค้าคนกลางไม่กล้าเข้าไปรับซื้อผลผลิตในหมู่บ้านหรือการที่ราคาพืชผลตกต่ำเนื่องจากการขนส่งเป็นไปอย่างลำบาก แต่สำหรับในปีหลังๆ มา การปรับตัวต่อสถานการณ์ความไม่สงบก็ปรากฏชัดมากขึ้นสำหรับในชุมชนที่ผู้เขียนบทความลงไปศึกษา ซึ่งเป็นตำบลที่ตั้งอยู่ในจังหวัดปัตตานีพบว่าในช่วงหลายปีที่ผ่านมามีคนในหมู่บ้านเริ่มขยับขยายมาลงทุนเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรเสียเอง โดยไม่ต้องรอการเข้ามาของพ่อค้าคนกลางภายนอก ขณะที่ชาวสวนยางก็จัดเวลาในชีวิตเสียใหม่ให้สอดคล้องกับการกรีดยางในช่วงสายของวัน จนกลายมาความเคยชินหรือเป็นภาวะปกติ และไม่ได้รู้สึกว่าการสถานการณ์ความไม่สงบได้สร้างปัญหาอะไรมากนักต่อการทำมาหากิน (Bundhuwong 2013)

ที่สำคัญในงานของ ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี และคณะ (2555) ชี้ว่า ท่ามกลางความรุนแรงและความไม่สงบในรอบสิบปีที่ผ่านมา เศรษฐกิจจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่ได้หดตัวอย่างที่เข้าใจกัน โดยหากไม่ได้เติบโตหรือขยายตัวก็ยังคงทรงตัว สวนทางกับความรุนแรง/ความไม่สงบในพื้นที่ เนื่องจากภาครัฐได้ทุ่มงบประมาณลงมาในพื้นที่อย่างมหาศาล ทั้งในส่วนงานพัฒนาและงานความมั่นคง ก่อให้เกิดการจ้างงานภาครัฐและการไหลเวียนของเงินจำนวนมากไปสู่ผู้คนในระดับต่างๆ สอดคล้องกับปรากฏการณ์ในชุมชนที่ผู้เขียนบทความได้ไปศึกษา ที่การทำงานในภาครัฐมีอยู่หลากหลาย มีตั้งแต่ส่วนที่เป็นผู้นำทางการอย่างกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ส่วนที่เป็นคนรุ่นใหม่ที่จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีหรืออนุปริญญาที่ทำงานเป็นพนักงานหรือลูกจ้างในองค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) เป็นครู เป็นเจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียน (กศน.) มาจนถึงส่วนของวัยกลางคนทั้งหญิงและชายที่อาจเรียนจบแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หรือมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่ทำงานเป็นลูกจ้างชั่วคราว และลูกจ้าง “โครงการสี่พันห้า” รวมทั้งบางส่วนที่ทำงานประจำเป็นอาสาสมัคร

รักษาดินแดน เป็นทหารพราน ฯลฯ ทั้งนี้ โดยมีครัวเรือนเกือบครึ่งหนึ่งของชุมชนที่มีสมาชิกอย่างน้อยหนึ่งคนที่มีรายได้หลักมาจากการทำงานภาครัฐ และเริ่มมีครัวเรือนที่มีรายได้จากการจ้างงานภาครัฐแต่เพียงแหล่งเดียวเกิดขึ้นด้วย (Bundhuwong 2013)

นอกจากนั้นในช่วงหลายปีที่ผ่านมามีพลวัตทางโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่น่าสนใจ ในแง่ที่มีการขยายตัวของภาคการค้ารายย่อย และธุรกิจขนาดต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง (ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี และคณะ 2555) แม้ที่ผ่านมาจะยังไม่มียานศึกษาวิจัยในประเด็นนี้เป็นการเฉพาะ แต่หากเราติดตามข่าวเศรษฐกิจจากสื่อต่างๆ ก็จะพบว่าในรอบหลายปีที่ผ่านมามีการลงทุนใหม่ๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในจังหวัดชายแดนใต้ ซึ่งดำเนินการโดยนักลงทุนหรือนักธุรกิจชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ ทั้งที่เป็นร้านค้าปลีก ร้านอาหาร บริษัททัวร์ และกิจการไปรษณีย์ที่น่าสนใจก็คือ มีการจัดตั้งบริษัทในลักษณะกลุ่มธุรกิจที่มีการระดมทุนจากประชาชนในพื้นที่อย่างกว้างขวางเพื่อลงทุนในกิจการต่างๆ เช่นการสร้างเมืองใหม่แบบครบวงจร การซื้อกิจการสำคัญในท้องถิ่นที่มีมาแต่เดิมของนักธุรกิจชาวไทยเชื้อสายจีน เช่น โรงแรม/รีสอร์ททริมทะเลที่เป็นที่นิยม หรือโรงพยาบาลเอกชนระดับจังหวัด กลุ่มบริษัทเหล่านี้เน้นการดำเนินธุรกิจตามแนวคิดแบบอิสลาม เช่น การลงทุนและแบ่งปันผลประโยชน์ตามหลักศาสนา การใช้ศภาซุรอในการตัดสินใจ การจัดทำโรงแรม/รีสอร์ทแบบ "ฮาลาล" ร้อยเปอร์เซ็นต์ รวมทั้งเน้นการสร้างความภาคภูมิใจของคนท้องถิ่นชายแดนใต้ในการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจการผ่านทางการร่วมทุน<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> อาทิ ธุรกิจของบริษัท ดี อามาน กรุ๊ป จำกัด ดูรายละเอียดได้ที่ <http://www.daman.com/daman/index.php/th/> (สืบค้นวันที่ 26 ตุลาคม 2558) และกลุ่มโพลีเคมีที่กิจการซื้อโรงแรมดังแห่งหนึ่งในตัวเมืองจังหวัดปัตตานีเพื่อทำเป็นโรงแรมฮาลาลร้อยเปอร์เซ็นต์ ดูรายละเอียดได้ที่ <http://www.fatonionline.com/index.php/news/detail/2409> (สืบค้นวันที่ 26 ตุลาคม 2558).



ปรากฏการณ์เหล่านี้มีความน่าสนใจอย่างยิ่งหากจะศึกษาต่อไปเกี่ยวกับพลวัตเศรษฐกิจชายแดนภาคใต้ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบนี้

### 3. เศรษฐกิจและการพัฒนาที่ผิดพลาด

แม้แนวคิดที่ว่าความยากจนคือสาเหตุของความไม่สงบจะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป แต่ก็มีความหลากหลายภายใต้แนวคิดนี้ ดังในงานเขียนของนักวิชาการในแนววัฒนธรรม/เศรษฐกิจชุมชน ที่มองสาเหตุความยากจนว่ามาจากการพัฒนาที่ผิดพลาดโดยรัฐ แทนที่จะมองว่าความยากจนเกิดจากการปิดกั้นตัวเองของชาวมุสลิมในท้องถิ่น (ดังที่ปรากฏในงานเขียนที่บทความนี้ได้หยิบยกมาในหัวข้อที่ 1) ขณะที่สภาพชีวิตที่ดูด้อยพัฒนาในสายตารัฐก็ถูกนำเสนอในงานเขียนแนววัฒนธรรม/เศรษฐกิจชุมชนว่าเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” สำคัญ ที่ทำให้ชีวิตผู้คนชายแดนภาคใต้ดำเนินไปอย่างราบรื่น พอเพียง และพึงตนเอง โดยมองว่าที่ผ่านมาทุนทางวัฒนธรรมนี้ถูกทำลายลงไปมากจากการพัฒนาที่ผิดพลาด

#### 3.1 เศรษฐกิจและการพัฒนาที่ทำลายระบบวัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชน

สืบเนื่องจากแนวคิดที่ว่าความยากจนคือสาเหตุของความรุนแรงและความไม่สงบ งานศึกษาจำนวนหนึ่งได้ชี้ว่า ความยากจนในพื้นที่ชายแดนภาคใต้มีสาเหตุมาจากการที่วัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนเดิม ซึ่งก่อตัวขึ้นบนฐานของหลักคำสอนทางศาสนาและการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกทำให้อ่อนแอหรือถูกทำลายลง สิ่งนี้นอกจากจะทำให้เกิดความยากจน ยังก่อให้เกิดความรู้สึกคับแค้นใจของผู้คนที่ไม่สามารถจัดการชีวิตตนเองได้จนนำมาสู่การต่อต้านรัฐ ทั้งนี้หากวัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนดำรงอยู่ได้ก็จะเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยทำให้ชุมชนสามารถเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง การขยายตัวของทุนนิยม ความเป็นสมัยใหม่ และผลกระทบของการพัฒนาต่างๆ ได้ดี รวมทั้งชุมชนเองก็สามารถเลือกหยิบเอาองค์ประกอบบางส่วนของ

วัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนมาใช้ต่อรองกับพลังจากภายนอก อันจะทำให้ชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างยั่งยืนสืบไป

ศรีศักร วัลลิโภดม มีบทบาทสำคัญในการนำเสนอความคิดนี้ เขาได้เน้นถึง “ความเป็นชุมชนในทางศีลธรรม” ของคนมุสลิมปัตตานี ซึ่งในแง่เศรษฐกิจหมายถึง การมีชีวิตที่สอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติหรือระบบนิเวศอย่างสมดุลและยั่งยืน เขาชี้ถึงระบบนิเวศของชายแดนภาคใต้ที่อุดมสมบูรณ์และหลากหลาย มีทั้งระบบนิเวศชายฝั่งทะเล ป่าพรุ ที่ราบชั้นบันได ที่ลาด และป่าเขา ที่นำมาสู่ความหลากหลายในการประกอบอาชีพและวัฒนธรรม หรือที่เรียกว่า “ระบบนิเวศวัฒนธรรม” ทั้งนี้โดยมีสถาบันทางศาสนาคอยบ่มเพาะโลกทัศน์ให้ความหมายต่อชีวิต และสร้างสำนึกความเป็นชุมชนและความเสมอภาคระหว่างคนต่อคน นำมาสู่ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง และยั่งยืนที่ไม่ต้องพึ่งพาทภายนอกมากนัก (ศรีศักร วัลลิโภดม 2550)

โลกทัศน์แบบอิสลามยังถูกให้ความสำคัญในฐานะปัจจัยหลักที่ทำให้ชาวมุสลิมชายแดนใต้มีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองและพอเพียง ดังในงานของวิโชติ จรุงโรจน์ (2548) ที่ระบุถึงความคิดทางศาสนาที่ว่า ชีวิตปัจจุบันคือช่วงเวลาชั่วขณะที่พระเจ้าทดสอบดีชั่วก่อนกลับคืนสู่อ้อมกอดของพระองค์ในโลกหน้าที่นิรันดรเพื่อรับผลจากการกระทำในโลกนี้ วิโชติชี้ว่าความคิดนี้ทำให้เกิดวิถีปฏิบัติที่เน้นความพอประมาณ พอเพียง และการมีเวลาปฏิบัติศาสนกิจ เช่นเดียวกับงานของ ศรีพงศ์ อุดมครบ (2539) ที่ชี้ให้เห็นถึงคำสอนทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจโดยตรง เช่น พื้นฐานความคิดเรื่องความร่วมมือช่วยเหลือกัน การยึดถือชีวิตที่เรียบง่าย ข้อกำหนดเรื่องการถือครองทรัพย์สิน การแบ่งและรับมรดก และการบริจาค สิ่งเหล่านี้ได้ช่วยชะลอการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมไม่ให้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเกินไปและช่วยให้ชาวไร่ชาวนามุสลิมสามารถปรับตัวได้ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยให้ที่ดินยังไม่หลุดมือไปสู่คนนอก แม้การถือครองที่ดินจะลดลงเรื่อยๆ ตามระบบการแบ่งปันมรดกก็ตาม หรือการคงอยู่ของเครือข่ายความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนแรงงาน

(ระบบซอลล์)<sup>2</sup> หรือการให้ผู้ที่ขาดแคลนยืมที่ดินใช้ในการเพาะปลูกพืชอายุสั้น อีกทั้ง “ความเป็นชุมชนมุสลิม” ก็ทำให้คนเลือกที่จะสืบทอดชีวิตอยู่ในชุมชนมากกว่าการออกไปทำงานนอกภาคเกษตร

นอกจากนี้ก็ยังมีการตั้งชื่อว่า โลกทัศน์และบทบาทญูดีในศาสนาอิสลามนำมาสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและอยู่บนฐานของระบบกรรมสิทธิ์มีส่วนร่วม ดังกรณีความสัมพันธ์กับทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืนตามแนวทางที่อัลเลาะห์ให้ไว้ของชาวประมงพื้นบ้าน ในงานศึกษาของสุวิทย์ มาประสงค์ (2553) ซึ่งว่ามีหลักคำสอนทางศาสนาเป็นตัวคอยกำกับมุมมองต่อทรัพยากร ทำให้เกิดจารีตในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเท่าที่จำเป็นด้วยเครื่องมือประมงที่เหมาะสม ตลอดจนการจัดระบบแลกเปลี่ยนแรงงานและการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรเช่นเดียวกับระบบ “สวนดุซง” หรือระบบสวนแบบผสมผสานดั้งเดิม ที่มักมีพืชหลักเป็นทุเรียนพื้นบ้าน ถือเป็นกรณีที่มีชื่อเสียงของระบบทรัพยากรร่วมในสภาพนิเวศแบบพื้นที่ป่าในจังหวัดชายแดนภาคใต้ งานของวลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2554) ซึ่งว่า *ดุซง* เป็นการใช้ทรัพยากรร่วมกันในหมู่เครือญาติหรือกลุ่มตระกูลที่ไม่ถือว่าที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล แต่เน้นที่การแบ่งสรรผลผลิตจากต้นไม้เป็นหลัก ระบบการจัดการนี้นำมาสู่การแบ่งปันและการทำบุญทางศาสนาอิสลาม นอกจากดุซงแล้วก็ยังมีการจัดการหรือการใช้ทรัพยากรอื่นๆ ร่วมกัน เช่น การใช้พื้นที่ทำไร่ร่วมกัน การช่วยกันสร้างทำนบกักเก็บน้ำ และการออกไปเก็บน้ำผึ้งและเก็บยางใต้จากต้นไม้ด้วยกัน โดยมีพิธีกรรมความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นผู้คุ้มครองเป็นจารีตให้ยึดถือปฏิบัติและควบคุมการใช้งาน

งานเขียนกลุ่มนี้ยังได้ชี้ด้วยว่า ระบบนิเวศวัฒนธรรมที่อิงกับโลกทัศน์ทางศาสนาและภูมิปัญญาเดิมเหล่านี้ได้ถูกทำลายลงจากการขยายตัวและการรุกรานทาง

---

<sup>2</sup> หมายถึง ระบบการแลกเปลี่ยนแรงงาน คล้ายกับการลงแขกในสังคมชนวนาไทยพุทธ.

เศรษฐกิจและการเมืองหรือการพัฒนาของรัฐ (ศรีศักร วัลลิโภดม 2550, 161-162) ดังกรณีการประมงเชิงพาณิชย์ ที่ได้ทำให้วิถีการประมงแบบพื้นบ้านและระบบความสัมพันธ์ของผู้คนเปลี่ยนแปลงไป เช่น การใช้เครื่องยนต์เรือ ทำให้แรงงานในลำเรือลดความสำคัญลง เกิดความสัมพันธ์แบบใหม่ในระบบแพลาที่สัมพันธ์กับระบบตลาดมากขึ้นแทน (สุวิทย์ มาประสงค์ 2553) หรือการเข้ามาของทุนนิยมและการส่งเสริมการปลูกพืชแผนใหม่ โดยเฉพาะยางพารา โดยสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สทย.) ได้นำมาสู่การล่มสลายของระบบสวนดู่ขง เนื่องจากเป็นการจัดการที่ดินและถือกรรมสิทธิ์แบบปัจเจก ทำให้ที่ดินมีมูลค่า สามารถซื้อขายและใช้เป็นหลักทรัพย์ในการกู้เงินได้ จนเอกสารสิทธิ์เหนือที่ดินส่วนบุคคลกลายเป็นเรื่องสำคัญมากกว่าระบบกรรมสิทธิ์ส่วนรวมแบบเดิม (วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ 2554) เช่นเดียวกับการสร้างเขื่อนปิดตาดินเพื่อส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจแผนใหม่ที่ได้ทำลายระบบนิเวศต่างๆ อย่างรุนแรง จนคนส่วนใหญ่ต้องออกไปทำงานรับจ้างในเขตเมืองและในประเทศมาเลเซีย นำมาสู่การไม่ยึดมั่นในคุณค่าและวิถีชีวิตแบบเดิม และมีปัญหาความขัดแย้งแตกแยกในชุมชน (ศรีศักร วัลลิโภดม 2550; สุวิทย์ มาประสงค์ 2553) ตลอดจนกรณีการทำเกลือและการค้าเกลือที่ปิดตาดิน ที่มีความโดดเด่นในแง่ภูมิปัญญาและก่อให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนและความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชุมชนต้นน้ำกับชุมชนริมฝั่งทะเล ซึ่งมลภาวะจากการขยายตัวของเมือง โรงงานอุตสาหกรรมนาุ้ง และท่าเทียบเรือ ได้ส่งผลเสียต่อการทำนาเกลือและนำมาสู่การขายที่ดินนาเกลือในที่สุด (นราวดี โลหะจินดา 2547)

น่าสนใจว่างานเขียนในหัวข้อนี้ให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเอง ความพอเพียงบนฐานของเกษตรกรรม และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก โดยที่ยังไม่ได้เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจชายแดนได้ที่กิจกรรมนอกภาคเกษตรมีบทบาทมากขึ้นทุกที ดังปรากฏการณ์ว่ามีครัวเรือนในชนบทจำนวนมากมีรายได้หลักจากนอกภาคเกษตร ทั้งจากการรับจ้าง การทำธุรกิจส่วนตัว และการเป็นลูกจ้างหน่วยงานรัฐทั้งในและนอกพื้นที่ (ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี

2558) ทั้งนี้ หากงานเขียนเหล่านี้พูดถึงอาชีพนอกภาคเกษตรและนอกรฐานทรัพยากร ก็มักจะพูดถึงในฐานะอาชีพเสริมที่เกิดขึ้นในขอบเขตชุมชนหมู่บ้าน เช่น การทำขนมขายหรือการรับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าในชุมชน ทำหน้าที่เป็นส่วนขยายให้วัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนมีความหลากหลายมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การทำอาชีพนอกภาคเกษตรในขอบเขตชุมชนหมู่บ้านยังทำได้ค่อนข้างจำกัดเนื่องจากกำลังซื้อของผู้คนมีน้อยเมื่อเทียบกับในเขตเมืองหรือเขตตลาด ดังนั้น จึงเสี่ยงไม่ได้ที่คนจะออกไปทำงานนอกพื้นที่เพื่อหาเลี้ยงชีพ ซึ่งในงานเขียนแนววัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนมักมองการออกไปทำงานนอกพื้นที่ในฐานะที่เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อากลุ่มสลายของสังคมและชุมชนมากกว่าที่จะมองว่าเป็นทางออกหรือเป็นการปรับตัวที่ผู้คนใช้ในการแก้ปัญหาปากท้องของตน

นอกจากนั้นจะเห็นได้ว่างานเขียนตามแนวทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนที่ได้กล่าวถึงในหัวข้อนี้เน้นโลกทัศน์แบบอิสลามในลักษณะที่เป็นข้อตรงข้ามกับทุนนิยมและความทันสมัย โดยมองว่าอิสลามเป็นหนึ่งเดียวกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและความพอเพียง อันเป็นการมองชีวิตและโลกทัศน์แบบอิสลามของผู้คนชายแดนได้ว่าเป็นสิ่งที่มีมาอยู่แล้วแต่ดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ในงานศึกษาของผู้เขียนบทความเองพบว่าความเป็นชุมชนมุสลิมและชีวิตทางศาสนาของชาวมุสลิมชายแดนได้สัมพันธ์อย่างมากกับการขยายตัวของเศรษฐกิจสมัยใหม่ ทั้งนี้ ความเป็นชุมชนมุสลิมที่เคร่งครัดและมีวัตรปฏิบัติที่เข้มแข็งของคนที่นี่เป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นไม่นาน โดยมีความทันสมัยและการขยายตัวของระบบตลาดเป็นปัจจัยเอื้อที่สำคัญ จากการเก็บข้อมูลในหมู่บ้านที่ศึกษา ผู้เขียนบทความได้มองเห็นว่า การขยายตัวของถนนหนทางและการเพิ่มขึ้นของช่องทางการขายผลผลิตการเกษตรตั้งแต่เมื่อราว 30-40 ปีก่อน มีผลอย่างสำคัญในการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าถึงการศึกษาทางศาสนา หลายครอบครัวเริ่มมีเงินส่งให้ลูกหลานเดินทางไปเรียนที่ปอเนาะกับโต๊ะครูที่มีชื่อข้างนอกชุมชนได้ ขณะที่ความเป็นโลกาภิวัตน์และการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารก็ช่วยเพิ่มโอกาสผู้คนในการเดินทางไปศึกษาศาสนาในประเทศแถบตะวันออกกลาง นักศึกษาจากต่างประเทศ

เหล่านี้ได้กลับมาเป็นกำลังสำคัญในการสอนศาสนาในพื้นที่ ผลិតลูกศิษย์ที่ต่อมากลายมาเป็นผู้นำหรือครูผู้สอนศาสนาในหมู่บ้านของตนเอง ทำหน้าที่เชื่อมโยงชาวบ้านธรรมดาๆ และคนชายขอบตามหมู่บ้านต่างๆ ที่ขาดโอกาสมาก่อน ให้ได้มีความรู้ทางศาสนาและมีวัตรปฏิบัติที่ถูกต้อง ทั้งนี้ ยิ่งระบบเศรษฐกิจแบบตลาดหรือทุนนิยมเติบโต อิสลามก็ยิ่งเฟื่องฟู เพราะเมื่อผู้คนมีเงินหรือมีการไหลเวียนของเงินในมือเพิ่มขึ้น ก็สามารถใช้จ่ายในทางศาสนาได้มากขึ้น (Bundhuwong 2013)

### 3.2 ผลกระทบจากเศรษฐกิจและการพัฒนาที่กลายมาเป็นเงื่อนไขของ ความไม่สงบ

ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจเขียนในแนววัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนเน้นก็คือ กระแสความไม่พอใจที่นำมาสู่การใช้ความรุนแรงเพื่อต่อต้านรัฐจะไม่เกิดขึ้นหากผู้คนมีชีวิตภายใต้ระบบนิเวศวัฒนธรรม การพึ่งตนเอง และความพอเพียง (ศรีพงศ์ อุดมครบ 2539) สอดคล้องกับที่ราชฎอรอาูโสอย่างประเวศ วะสี (2550) ชี้ว่าภายใต้แนวทางการความดีของอิสลามซึ่งมีความสอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียง ที่ไม่เน้น “วัตถุนิยม บริโภคนิยม และเงินนิยม” คนมุสลิมชายแดนใต้ส่วนใหญ่ไม่ได้ต้องการแบ่งแยกดินแดน ไม่ได้เป็นผู้ก่อความรุนแรง แต่พวกเขาเป็นคนที่รักในหลวงและรักประเทศไทย เช่นเดียวกับที่ศรีศักร วัลลิโภดม (2550) บอกว่า หากไม่มีการพัฒนาที่ผิดทางจนทำลายการพึ่งตนเอง คนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นชาวบ้านมุสลิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ก็จะไม่มีความคิดเกี่ยวข้องกับการแบ่งแยกดินแดน ไม่ได้คิดอะไรนอกบริเวณบ้านเกิดของตนไม่ได้ต้องการไปรวมกับมาเลเซีย หากแต่พอใจกับการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายและสงบอย่างที่มีมาแต่เดิม

นอกจากนี้ก็ยังมีการเขียนถึงการพัฒนาที่สอดคล้องกับแนวคิดข้างต้น งานเหล่านี้มองว่าการพัฒนาที่ผ่านมาได้สร้างความเดือดร้อนและสร้างความยากจนให้ชาวบ้าน เพราะได้พรากทรัพยากรธรรมชาติ อันได้แก่ ทรัพยากรชายฝั่ง ที่ดินเพาะ

ปลูก ป่าดิบเขียว และป่าพรุ ไปจากชาวบ้านที่เป็นชนชั้นล่าง ผ่านการสนับสนุนการ ประมงพาณิชย์และพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว การสัมปทานพื้นที่ชายฝั่งทะเลแก่นายทุน และโครงการก่อสร้างต่างๆ เช่น ถนนและเขื่อนกั้นน้ำในพรุ ฯลฯ อีกทั้งการพัฒนาที่มี มากี่มักไม่ตรงกับปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้านและความไม่เข้าใจใน วัฒนธรรมท้องถิ่น (เช่น ปริญญา อุดมทรัพย์ และคณะ 2545; สนิทสุดา เอกชัย 2549; เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา และ อรอร ภูเจริญ 2552) นำสนใจว่างานเขียนบางชิ้น มองว่าการพัฒนาที่เป็นปัญหาคือการพัฒนาที่ยังไม่สามารถดำเนินตามแนวทาง พระราชทาน “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” และ “เศรษฐกิจพอเพียง” พร้อมทั้งชี้ว่าระบอบ การเมืองปัจจุบันนี้ให้ความสำคัญกับการเลือกตั้ง นำมาสู่กระบวนการพัฒนาที่ล้มเหลว การจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม และความแตกแยกในระดับชุมชน เพราะยังไม่ใช้ กระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริงและละเลยกลไกทางสังคมวัฒนธรรมเดิม ตลอดจน ละเลยบทบาทของผู้อาวุโสในชุมชน (ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล 2552)

การพัฒนาที่ผิดพลาดเกี่ยวข้องกับความไม่สงบในหลายระดับ ไม่ว่าจะเป็นการ ที่ชาวบ้านมองไม่เห็นความสำเร็จของโครงการพัฒนาในการกระจายรายได้และแก้ ปัญหาความยากจน ในขณะที่เห็นชัดว่านายทุนหรือผู้มีอิทธิพลเป็นผู้ได้ประโยชน์แทน พวกเขา (ศรีสมภพ จิตรภิมย์ศรี และคณะ 2555) กระทั่งผู้คนหมดความอดทน รู้สึก ว่าตนไม่ได้รับความเป็นธรรมและความเสมอภาค ในรายงานของคณะกรรมการอิสระ เพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) ชื่อว่า “ความกีดกันทางทรัพยากรย่อมผลักดัน ชาวบ้านให้เข้าสู่มุมอับแห่งความยากจน เมื่อผู้คนที่ยากจนไม่แข่งแกร่งทางการศึกษา เพียงพอที่จะมีทางเลือกในชีวิตอื่นๆ ความกีดกันก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น” (คณะกรรมการ อิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) 2549, 24) สิ่งนี้จึงเข้าทางขบวนการ เคลื่อนไหวในการชักจูงชาวบ้านให้ใช้ความรุนแรง ศรีศักร วัลลิโภดม ได้พูดถึงประเด็น นี้ว่า ในส่วนของชาวบ้านที่ยากจนไม่สามารถส่งลูกเรียนหนังสือได้ เด็กวัยรุ่นจาก ครอบครัวเหล่านี้มักไม่มีที่ไป เอาแต่จับกลุ่มกันในหมู่บ้าน จนเอื้อต่อการถูกชักจูง และ

เมื่อรัฐปราบปรามรุนแรงก็จะมี การโต้ตอบแบบรุนแรงกลับมา (ศรีศักร วัลลิโภดม 2550, 13) นอกจากนั้นก็ยังมีการนิโครโครงการพัฒนาที่ไม่เป็นที่ต้องการของชาวบ้าน เพราะไม่เป็นประโยชน์หรือส่งผลเสีย แต่โครงการเหล่านี้ก็ยังคงเกิดขึ้น เพราะชาวบ้านเกรงกลัวผู้มีอิทธิพลท้องถิ่นที่เป็นฝ่ายเดียวกับรัฐจนไม่กล้าต่อต้านโครงการเหล่านั้น กระทั่งกลายเป็นประเด็นในการปลุกระดมชาวบ้านโดยขบวนการเคลื่อนไหว (ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล 2552)

นอกจากนั้นก็ยังมีการอภิปรายว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นที่ชายแดนใต้ ไม่ว่าจะเป็น ความยากจน ยาเสพติด อิทธิพลท้องถิ่น ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหา การศึกษา การขาดประสิทธิภาพของกลไกรัฐ และความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับ หน่วยงานรัฐ ที่จริงก็ล้วนเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ของประเทศ แต่เมื่อมาเกิดใน พื้นที่ชายแดนภาคใต้อีกก็มีความเชื่อมโยงกับปัญหาความมั่นคงและกลายมาเป็นสาเหตุ ของความไม่สงบ พร้อมทั้งมีการชี้ถึงแนวโน้มว่าถ้าทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในสภาพดี ผู้คนมีรายได้ดี ชุมชนนั้นก็ให้ความสำคัญกับการศึกษา นำมาสู่ความเข้มแข็งและ ไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับความไม่สงบ (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนศึกษาปัญหาความมั่นคง ในจังหวัดภาคใต้ 2548; ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล 2552)

## 4. ข้อเสนอ/ทางออกต่อปัญหาชายแดนภาคใต้

### 4.1 ข้อเสนอการพัฒนาแบบทางเลือก (ที่นอกเหนือจากแนวทางของรัฐ และทุน)

ในช่วงหลัง พ.ศ. 2547 องค์กรภาคประชาสังคม (ประกอบไปด้วยเอ็นจีโอ องค์กรอิสระที่รับงบประมาณจากรัฐ สถาบันทางวิชาการ และนักวิชาการทั้งส่วนกลาง และท้องถิ่น) ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาความไม่สงบผ่านทาง การดำเนิน โครงการวิจัย/พัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมต่างๆ กับคนในพื้นที่ งานเขียนของ



โครงการเหล่านี้มีทั้งในรูปของรายงานผลการศึกษาวิจัยและหนังสือสรุปบทเรียน โครงการงานเขียนเหล่านี้มีมุมมองร่วมกับงานเขียนแนววัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชน ที่มองว่าความยากจนเป็นสาเหตุสำคัญของความไม่สงบ โดยความยากจนเกิดขึ้นจากการพัฒนาที่ผิดพลาดของรัฐ ซึ่งส่งผลเสียต่อฐานทรัพยากรและระบบนิเวศที่ผู้คนต้องพึ่งพาอาศัย รวมทั้งละเลยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ นอกจากนี้ โครงการวิจัย/พัฒนาเหล่านี้ยังให้ความสำคัญกับโครงสร้างอำนาจในระดับชุมชนที่ทำให้การพัฒนาถูกผูกขาดอยู่ในมือชนชั้นนำอย่างผู้นำทางการหรือผู้มีอิทธิพลของท้องถิ่นเท่านั้น ในขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องรับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนา นำมาสู่การล่มสลายของระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชน จนไม่สามารถพึ่งตนเอง เกิดความขัดแย้งในสังคม และนำมาสู่ปัญหาความไม่มั่นคงในที่สุด ในแง่ปฏิบัติการโครงการเหล่านี้พยายามเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน สร้างการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันก็พยายามผลักดันผลการศึกษาต่อหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องด้วย ในที่นี้จะได้อภิปรายถึงงานเขียนของ 3 โครงการวิจัย/พัฒนาเชิงปฏิบัติการที่สำคัญ ดังนี้

### 1) โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการ ลุ่มน้ำสายบุรี

“โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี” เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2551 โดยคณะนักวิชาการ นักพัฒนา เครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำสายบุรี ที่ส่วนใหญ่เคยร่วมกันคัดค้านโครงการก่อสร้างเขื่อนสายบุรีและเคยร่วมกันทำกิจกรรมการรักษาระบบนิเวศลุ่มน้ำสายบุรีและการพัฒนาที่ยั่งยืนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2535 ก่อนจะหยุดชะงักไปเมื่อ พ.ศ. 2547 ที่ความรุนแรงระลอกใหม่ได้เกิดขึ้นกระทั่งมีการเข้ามาหนุนเสริมของสถาบันทางวิชาการและภาคประชาสังคมจากส่วนกลางอีกครั้ง โครงการได้ช่วยรื้อฟื้นการทำงานของเครือข่ายชาวบ้านและ

ผลักดันการแก้ปัญหาร่วมกับหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศูนย์อำนวยการบริหาร จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) (ดู เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ 2553, 2555, 2556; สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล 2557)

ในรายงานผลการศึกษาระยะแรก โครงการได้ระบุถึงปัญหาเร่งด่วนที่จำเป็นต้องหาทางออกร่วมกัน อันได้แก่ การลักลอบตัดไม้และการบุกรุกจับจองพื้นที่ป่า (โดยกลุ่มผู้มีอิทธิพล) การล่าสัตว์เกินขนาด ปัญหาดินถล่มในพื้นที่ป่าต้นน้ำ การทำระบบชลประทาน/การขุดลอกคูคลองที่ส่งผลเสียต่อระบบนิเวศและการระบายน้ำตามธรรมชาติจนทำให้เกิดน้ำท่วม รวมถึงปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งที่เป็นหนึ่งในผลสืบเนื่องมาจากการสร้างคันกันคลื่นในช่วงก่อนหน้า พร้อมระบุว่าปัญหาเหล่านี้มีสาเหตุหลักมาจากการที่ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และรัฐขาดความเข้าใจในระบบนิเวศและการทำมาหากินของชาวบ้านที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศ ในระยะที่สอง โครงการได้ร่วมกับ ศอ.บต. ศึกษากรณีปัญหาเฉพาะ คือ การบริหารจัดการที่ดิน ที่มีปัญหาแยกย่อยลงไปมากมาย ทั้งความขัดแย้งเรื่องแนวเขต การถูกบุกรุกทั้งโดยรัฐและเอกชน โครงการพัฒนาที่ทำให้ดินเสื่อมสภาพ การกัดเซาะของชายฝั่งทะเลและแม่น้ำ ลำคลอง ดินถล่ม และการกวนซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไรบริเวณชายทะเลและชุมชนใกล้เมือง ทั้งนี้ โครงการได้เสนอแผนปฏิบัติการจัดทำพื้นที่นาร่องเพื่อแก้ปัญหาาร่วมกัน รวมทั้งมีข้อเสนอในระดับโครงสร้างและนโยบายด้วย เช่นเดียวกับการทำโมเดลในการแก้ไขปัญหาการจัดการน้ำ ที่พบว่าประตुरะบายน้ำและคูคลองส่งน้ำที่หน่วยงานรัฐจัดทำไว้นั้นไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ไม่สามารถกักเก็บน้ำและส่งน้ำได้ ทำให้หลายรายต้องเลิกทำนาไป รวมทั้งต้นแบบในการจัดการปัญหาทรัพยากรและชายฝั่งทะเลแบบมีส่วนร่วม ที่ประสบปัญหาจากการระบายน้ำจากพุมบาเงาะ จนทำให้ปลาในกระชังเสียหาย ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง ปัญหาน้ำเค็มบุกรุกที่ทำกิน เป็นต้น

## 2) โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ (ช.ช.ต.)

“โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ (ช.ช.ต.)” โดยสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เริ่มเข้ามาทำงานในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2547 ด้วยความร่วมมือกับธนาคารโลกและกระทรวงการคลัง มีจุดมุ่งหมายในการ “สนับสนุนให้คนในชุมชนมีบทบาทเป็นผู้ขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูและพัฒนาชุมชน อันจะช่วยเสริมสร้างทุนทางสังคมและความเข้มแข็งของชุมชนระดับฐานราก เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในการที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ความขัดแย้ง” โครงการ ช.ช.ต. มีโครงการย่อยรวม 107 โครงการ ในพื้นที่เป้าหมาย 27 ชุมชน มีผู้ได้รับประโยชน์จากโครงการทั้งสิ้น 16,667 คน (พิบูล สติธิประเสริฐกุล และจิตต์ปภัสตร์ บัตรประโคน 2556)

ในงานเขียนสรุปประสบการณ์การทำงานของโครงการ ช.ช.ต. ได้เล่าถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนที่เป็นพื้นที่ทำงาน โดยเฉพาะผลดีในด้านต่างๆ เช่น การทำให้ชาวบ้านที่เคยต่างคนต่างอยู่ ได้มารวมตัวกันและตระหนักถึงศักยภาพของตนเอง กล้าแสดงความคิดเห็น การได้รับการยอมรับจากผู้นำทางการและหน่วยงานรัฐ สามารถประสานงานจนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก การช่วยเพิ่มบทบาทของผู้หญิงในการดำเนินกิจกรรม การที่คนในชุมชนเกิดจิตอาสา หันมามองประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน นอกจากนั้น ในงานเขียนยังได้เน้นกระบวนการทำงานของโครงการ ช.ช.ต. ที่แตกต่างจากโครงการพัฒนาอื่นๆ ที่เคยเข้ามาในหมู่บ้าน ในแง่ที่ชาวบ้านสามารถร่วมคิด ร่วมดำเนินการ มีการเปิดเผยข้อมูล มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ และผลประโยชน์ไม่ได้กระจุกตัวอยู่แค่กลุ่มคนใกล้ชิดของผู้นำทางการดังที่ผ่านๆ มา รวมทั้งยังชี้ว่า โครงการ ช.ช.ต. ไม่ใช่แค่การมอบเงินหรือสิ่งของ แต่เป็นการฝึกทักษะการทำงาน เช่น การทำบัญชี การจัดซื้อจัดจ้าง และการประกอบอาชีพ ที่สำคัญ โครงการ ช.ช.ต. ได้ช่วยให้กลุ่มคนที่มักถูกละเลยจากโครงการพัฒนาได้รับผลประโยชน์ด้วย เช่น กลุ่มบ้านเล็กๆ ที่อยู่ห่างไกลจากกลุ่มบ้านใหญ่ เป็นต้น

### 3) โครงการเครือข่ายชุมชนศรัทธา

โครงการเครือข่ายชุมชนศรัทธา ภายใต้การสนับสนุนของมูลนิธิชุมชนไทย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ได้ผลิตงานเขียนเพื่อนำเสนอกรณีศึกษา “ชุมชนศรัทธา” จำนวน 6 แห่งของโครงการที่ประสบความสำเร็จในการใช้หลักศาสนาสร้างการพัฒนา (ดู สุวัฒน์ คงแป้น 2552) งานชิ้นนี้เน้นย้ำถึงแนวทางการพัฒนาที่ผิดพลาดของรัฐที่ผ่านมาว่า แม้ในแต่ละปีจะมีงบประมาณของรัฐลงสู่พื้นที่จังหวัดชายแดนใต้จำนวนมาก แต่ก็ล้วนเป็นการพัฒนาที่กำหนดมาจากส่วนกลาง ทำให้ประชาชนไม่มีส่วนร่วม การกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนาไม่ทั่วถึง ขึ้นกับความเป็นพรรคพวก มีการทุจริตของเจ้าหน้าที่ ส่งผลทำให้เกิดปัญหาเยาวชน ปัญหาครอบครัวล่มสลาย มีแหล่งอบายมุข และมีการประกอบมิถุนาชีพ นอกจากนี้ การเน้นการพัฒนาที่มุ่งเอาชนะใจประชาชนด้วยวิธีการสงเคราะห์ผ่านโครงการประชานิยมและอื่นๆ ก็ยังไม่ใช่กระบวนการพัฒนาที่ถูกต้อง ไม่มีความต่อเนื่อง และมักเร่งรีบตามกรอบงบประมาณ สิ่งเหล่านี้ทำให้ประชาชนอ่อนแอ

จุดเด่นของงานชิ้นนี้ก็คือการชี้ว่าปัญหาหลักของโครงการพัฒนาของภาครัฐที่ผ่านมาเกิดจากการที่ไม่นำเอาหลักศาสนามาใช้ จนนำมาสู่ความแตกแยกระหว่างผู้นำสี่เสาหลักของหมู่บ้าน (ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน โต๊ะอิหม่าม สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล หรือ ส.อบต. และตัวแทนผู้นำองค์กรชุมชน) ที่มีการแย่งชิงผลประโยชน์และการคอร์รัปชัน หรือไม่กี่ต่างคนต่างทำงาน งานชิ้นนี้ยังชี้ว่าปัญหาจากการพัฒนาทำให้ประชาชนไม่สามารถจัดการชีวิตและสังคมของตนเองจนนำไปสู่แนวคิดที่ต้องการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการปกครองใหม่โดยใช้วิธีการที่รุนแรง ดังนั้น เครือข่ายชุมชนศรัทธาจึงเน้นฟื้นฟูระบบคุณธรรมจริยธรรมตามหลักศาสนาในงานพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ “การซุรอ” หรือ “การจัดให้มีองค์คณะหนึ่งที่ดูแลปัญหาและสร้างงานพัฒนาในแต่ละพื้นที่ มีการกำหนดบทบาทและข้อตกลงของการอยู่ร่วมกัน มีการปรึกษาหารือกันทุกฝ่าย” ในระบบนี้สี่เสาหลักจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในการ

สร้างความสามัคคี นอกจากนั้น งานพัฒนาต่างๆ ก็จะถูกบูรณาการเข้ากับหลักการทางศาสนา เช่น การสร้างสังคมพอเพียง การกินอยู่อย่างพอประมาณเรียบง่ายตามแบบอย่างของท่านศาสดา รวมทั้งการใช้หลักศาสนาช่วยป้องกันการทุจริต

น่าสนใจว่าแม้โครงการวิจัย/พัฒนาเชิงปฏิบัติการเหล่านี้จะเสนอตัวในฐานะเป็นทางเลือกจากการพัฒนาที่ผิดพลาดล้มเหลวของรัฐที่ผ่านมา และเป็นโครงการที่ดำเนินงานโดยภาคสังคม/ประชาสังคมที่ไม่ได้เป็นส่วนของรัฐ แต่องค์กรที่ดำเนินโครงการเหล่านี้ก็ยังคงมองปัญหาด้านเศรษฐกิจ การพัฒนา เกษตรและทรัพยากรภายใต้กรอบความมั่นคงแห่งชาติเช่นเดียวกับรัฐ งานเขียนของบางโครงการได้ระบุว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ปัญหาความมั่นคงของชาติ โดยมีเป้าหมายที่จะทำให้ “ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในความเป็นเจ้าของแผ่นดินไทย เกิดสันติสุข...ความรักชาติแผ่นดินเกิด” และกิจกรรมของโครงการ “...สามารถใช้เป็นเครื่องมือสู่การแก้ไขปัญหาความมั่นคง เพราะประชาชนมีโอกาสได้แก้ปัญหาด้วยตนเอง สามารถกำหนดวิถีชีวิตหรือรูปแบบในการดำเนินชีวิตของตนเองและสังคมได้” (สุวัฒน์ คงแป้น 2552) นอกจากนั้น เมื่องานเขียนของโครงการเหล่านี้้อธิบายถึงสาเหตุความไม่สงบ ก็มักไม่แตะประเด็นที่มีความสำคัญในฐานะสาเหตุหลักของปัญหาชายแดนภาคใต้ อันได้แก่อุดมการณ์รัฐชาติไทย แนวคิดความเป็นรัฐเดี่ยวที่แบ่งแยกมิได้ และโครงสร้างอำนาจทางการเมืองที่มีสถาบันจารีต (รวมทั้งทหาร) เป็นศูนย์กลาง งานเขียนเหล่านี้มักจะพูดถึงแต่ปัญหาจากการพัฒนาที่เกิดขึ้นทั่วไปในทุกพื้นที่ทั่วประเทศหรือทั่วโลก เช่น การพัฒนาจากบนลงล่าง (top-down) การพัฒนาที่ไม่สมดุลระหว่างด้านวัตถุกับด้านจิตวิญญาณ และความไม่เป็นธรรมในการจัดการทรัพยากร เป็นต้น

นอกจากนั้นโครงการวิจัย/พัฒนาเชิงปฏิบัติการเหล่านี้ก็มักอ้างอิงวาทกรรม/แนวทาง “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” และ “เศรษฐกิจพอเพียง” เช่นเดียวกับหน่วยงานรัฐ และหน่วยงานความมั่นคงในพื้นที่ การอ้างอิงนี้ในแง่หนึ่งอาจช่วยให้โครงการของภาคสังคม/ประชาสังคมดำเนินไปอย่างราบรื่นและไม่ถูกหวาดระแวงจากหน่วยงานรัฐในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ในอีกแง่หนึ่งการอ้างอิงวาทกรรม/แนวทางนี้สอดคล้องกับ

การสร้างความปลอดภัยให้กับหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือกองทัพ ซึ่งนอกเหนือจากการทำงานด้านความมั่นคงแล้ว ยังมีบทบาทอย่างมากในการทำงานพัฒนาตามแนวทาง “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” และ “เศรษฐกิจพอเพียง” ท่ามกลางกระแสเรียกร้องของคนท้องถิ่นชายแดนใต้ที่ต้องการให้ทหารลดบทบาทหรือถอนกำลังพลออกไปเสียจากพื้นที่หากต้องการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นจริง (ชลิตา บัณฑวงค์ และอนุสรณ์ อุณโณ 2557) สำหรับเศรษฐกิจพอเพียงโดยหน่วยงานรัฐก็มีข้อมูลจากการศึกษาในระดับพื้นที่ซึ่งชี้ว่า ค่อนข้างมีข้อจำกัดในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของผู้คนชายแดนใต้ เนื่องจากการขาดระบบการสนับสนุนที่ต่อเนื่อง หรือไม่ก็เป็นการส่งเสริมที่ไม่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ รวมทั้งห่างไกลจากสภาพชีวิตจริงของชาวบ้าน ที่หากไม่สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตเชิงพาณิชย์และระบบตลาด ก็ทำงานนอกภาคเกษตรกันมากแล้ว ผลที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจึงมักเป็นเพียงการปักป้ายแสดงผลงานของหน่วยงานเป็นหลักเท่านั้น (ชลิตา บัณฑวงค์ และ อนุสรณ์ อุณโณ 2557)

#### 4.2 ข้อเสนอในการพัฒนาเศรษฐกิจในระบบตลาด

ข้อเสนอในการพัฒนาแบบทางเลือกจากโครงการวิจัย/พัฒนาเชิงปฏิบัติการของเครือข่ายภาคสังคม/ประชาสังคมข้างต้น ได้เน้นไปที่การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและการฟื้นฟูระบบนิเวศเพื่อเป็นฐานในการดำรงชีพ ที่หมายถึงการผลิตในภาคเกษตรแบบพึ่งตนเองหรือยั่งยืนในระดับครัวเรือนและชุมชนอันสอดคล้องกับวิถีและวัฒนธรรมอิสลาม น่าสนใจว่าข้อเสนอเหล่านี้ยังไม่พูดถึงการพัฒนาเศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชนที่ต้องเชื่อมโยงกับระบบตลาดหรือทุนนิยมมากนัก อย่างไรก็ตามยังมีงานเขียนบางส่วนที่ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นนี้ โดยเสนอว่าหลังจากที่ชุมชนเข้มแข็งพอควรแล้วก็ให้ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนและการเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ชุมชน ส่วนในระดับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของจังหวัดชายแดนภาคใต้ควรเน้นสร้างความ

หลากหลายที่มากไปกว่าด้านการเกษตรเพื่อสร้างการจ้างงานในท้องถิ่น (วิโชติ จรุงโรจน์ 2548; บุขบง ชัยเจริญวัฒน์ 2555; สำนักกรรมธิการ 2 สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา 2548)

ข้อเสนอในการพัฒนาเศรษฐกิจที่น่าสนใจในงานศึกษาเหล่านี้ก็คือ การพัฒนาเศรษฐกิจบนฐานเอกลักษณ์ว่าจะจะเป็นจุดเด่นจากการใช้ภาษามลายู ที่เป็นภาษาหลักของกลุ่มประเทศในโครงการความร่วมมือเขตเศรษฐกิจสามฝ่าย อินโดนีเซีย-มาเลเซีย-ไทย (Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle: IMT-GT) และจุดเด่นในความเป็นมุสลิม ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความเป็นเลิศในอุตสาหกรรมอาหารฮาลาล/หรือการเป็นครัวมุสลิมโลก การพัฒนาสถาบันการเงินแบบอิสลาม รวมทั้งข้อเสนอให้รัฐส่งเสริมธุรกิจมุสลิมท้องถิ่น เพราะที่ผ่านมามอุตสาหกรรมในพื้นที่ที่รัฐส่งเสริมส่วนใหญ่เป็นการลงทุนโดยคนนอก เช่น อุตสาหกรรมอาหารทะเลแช่แข็ง รวมทั้งข้อเสนอที่ว่าควรพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมที่ต่อเนื่องจากการเกษตร เช่น การสร้างโรงงานน้ำยางข้น และควรต้องเป็นเศรษฐกิจที่เกื้อหนุนต่อการรักษาระบบนิเวศ เช่น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและนิเวศป่าดิบชื้น ที่สำคัญจะต้องพัฒนาคน แม้ปัจจุบันคนในพื้นที่เริ่มเห็นความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่จะต้องมีความรู้ภาษาไทยเพื่อประกอบอาชีพสมัยในเศรษฐกิจสมัยใหม่ แต่ปัญหาก็คือ นักเรียนที่จบหลักสูตรสามัญทั้งของโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามไม่สามารถแข่งขันในระดับอุดมศึกษาหรือทำงานประกอบอาชีพแข่งกับคนไทยทุกอในที่อื่น ๆ ได้ (วิโชติ จรุงโรจน์ 2548; บุขบง ชัยเจริญวัฒน์ 2555; สำนักกรรมธิการ 2 สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา 2548)

นอกจากข้อเสนอดังกล่าวมาแล้วยังมีงานเขียนจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นหลายชิ้นที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ได้ไปสร้างกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับคนท้องถิ่นเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน หลายโครงการเน้นการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจเป็นการเฉพาะ น่าสนใจว่าแม้ภาพรวมของงานวิจัยท้องถิ่น สกว. จะอิงกับแนวคิดแบบวัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชน ที่เน้น

ผลเสียของการเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด เน้นการให้คุณค่าของระบบการผลิตและการแลกเปลี่ยนแบบดั้งเดิม และความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน แต่เมื่อดูในส่วนความต้องการของคนท้องถิ่นจริง ๆ ผ่านกระบวนการวิจัยที่ให้ความสำคัญกับความต้องการของคนท้องถิ่นแล้ว เราก็จะเห็นถึงความจำเป็นและความต้องการของชาวบ้านในการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด โดยเฉพาะในแง่มุมที่พวกเขาสามารถได้ประโยชน์ ไม่ต้องถูกเอารัดเอาเปรียบหรือไม่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงต่างๆ มากนัก

กรณีงานวิจัยของสันติ สมาเฮาะ และคณะ (ม.ป.ป.) เรื่อง "การเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ระบบการค้าชายแดนไทย-มาเลเซียและศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาการค้าปลากะพงเบื้องต้นด้วยกระบวนการกลุ่มกรณีการค้าปลากะพงตำบลหนองแรด อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี" เป็นงานวิจัยเพื่อช่วยหาทางแก้ปัญหาของชาวบ้านผู้เลี้ยงปลากะพงที่อำเภอยะหริ่ง ซึ่งมีมาเลเซียเป็นตลาดสำคัญ ที่ผ่านมาผู้เลี้ยงกลุ่มนี้ประสบปัญหาจากระเบียบพิธีการส่งออก ขั้นตอนในการรับรองและขอใบอนุญาต เล่ห์กลทางการค้า การที่ต้องจ่ายใต้โต๊ะให้เจ้าหน้าที่ และการที่ชาวมาเลเซียเริ่มเปลี่ยนมาสั่งซื้อลูกปลาเพื่อนำไปเลี้ยงเองแทนที่จะซื้อปลาในขนาดบริโภค งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนและระเบียบพิธีการทางการค้าแก่ผู้ค้าปลากะพงเพื่อจัดทำคู่มือการเพาะเลี้ยงและระเบียบการส่งออก และเพื่อใช้กระบวนการกลุ่มและกระบวนการวิจัยในการแสวงหาทางแก้ปัญหา เช่น การจดบันทึกการวางแผนงานอย่างเป็นระบบ การวางแผนรายรับรายจ่าย รวมทั้งเน้นการประสานความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานการค้าไทยในประเทศมาเลเซีย เอกอัครราชทูตที่ปรึกษาฝ่ายพาณิชย์ประจำกรุงกัวลาลัมเปอร์ ทั้งนี้ โดยมีนักวิชาการท้องถิ่นมาหนุนช่วยด้านฐานข้อมูล การสำรวจเศรษฐกิจชายแดน การค้นหาอาชีพทางเลือกที่น่าสนใจ และการสร้างเครือข่ายนำเสนอใจว่าอาชีพการส่งออกปลากะพงเกิดขึ้นในช่วงที่อาชีพดั้งเดิมอย่างเช่นการทำนาหรือการทำน้ำตาลโตนดได้ลดน้อยลง และคนต้องหันไปเป็นแรงงานรับจ้างใน



ประเทศมาเลเซีย การเลี้ยงปลากะพงจึงเป็นอาชีพทางเลือกที่มีนัยสำคัญท่ามกลางสถานะเศรษฐกิจปัจจุบัน

เช่นเดียวกับงานวิจัยของจอร์จัน บัวแก้ว และคณะ (2549) เรื่อง “การจัดฐานข้อมูลและข้อเสนอยุทธศาสตร์เบื้องต้นในการพัฒนากลุ่มผลิตผ้าคลุมผมสตรีและกลุ่มกปิเยาะห์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้” ที่วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของกลุ่มผู้ผลิตผ้าคลุมและหมวกกปิเยาะห์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยพบว่าจุดแข็งก็คือ การผลิตผ้าคลุมและหมวกกปิเยาะห์เป็นอาชีพที่สอดคล้องกับศาสนา และวัฒนธรรม สามารถทำงานอยู่ที่บ้านไปพร้อมๆ กับการดูแลครอบครัวและการปฏิบัติศาสนกิจได้ ส่วนจุดอ่อนก็คือ การขาดทักษะในการบริหารจัดการ การหาตลาด และความพึงพอใจที่จะเป็นแค่ผู้รับจ้างผลิตมากกว่าผู้ประกอบการ รวมทั้งการผลิตแล้วตัดราคากันเอง ขณะที่การช่วยเหลือจากรัฐก็กลับทำลายกลไกตลาด เพราะกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตฟรีขายสินค้าในราคาถูกตัดหน้า เพราะพวกเขาไม่มีต้นทุน นอกจากนี้ การที่การผลิตผ้าคลุมและหมวกกปิเยาะห์ต้องเกี่ยวข้องกับการทำธุรกรรมระหว่างประเทศมาก ทั้งในแง่การนำเข้าวัตถุดิบ การส่งขาย จึงยากที่ใครจะเขยิบมาเป็นผู้ประกอบการ อีกทั้งยังประสบปัญหาคู่แข่งจากประเทศเพื่อนบ้านที่สามารถผลิตได้ในราคาต่ำกว่า ส่วนบางแห่ง เช่น ตะวันออกกลาง ก็ผลิตใช้ภายในประเทศตัวเอง งานชิ้นนี้มองว่า สถานการณ์ความไม่สงบได้บดบังศักยภาพของชุมชนในการเป็นศูนย์กลางเครื่องแต่งกายมุสลิมในภูมิภาคเอเชีย ทั้งนี้ รัฐควรเข้ามาส่งเสริมอาชีพนี้ให้มากกว่าเดิม เพราะดีกว่าการปล่อยให้คนไปทำงานโรงงานนอกพื้นที่ อันจะทำลายสังคมและครอบครัวซึ่งเป็นฐานสำคัญของความสันติสุข

นอกจากนั้นก็ยังมึงานวิจัยที่ต้องการค้นหาทุนทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมเดิมที่ผู้คนและชุมชนมี อันจะช่วยทำให้เกิดการพัฒนาท่ามกลางกระแสทุน/ระบบตลาด โดยชี้ว่าทุนเดิมเหล่านี้ถูกละเลยและมองข้ามมานานจากภาครัฐ ทำให้ไม่สามารถตอบสนองต่อการดำรงชีพของผู้คนได้ตึนึ่กและไม่สามารุช่วยสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจได้ ทุนที่สำคัญก็คือ เครือข่ายทางสังคมที่มีผ่านเครือข่ายการค้า ดังในงาน

วิจัยของพรพันธุ์ เขมคุณาศัย (2555) ที่ชี้ว่าแม้การเปลี่ยนแปลงเขตแดนไทยมาเลเซีย และพิธีการด่านตรวจคนเข้าเมือง และมาตรการผูกขาดข้าวของรัฐ จะทำให้การค้าข้าวสารข้ามแดนตามแนวชายแดนที่มีมาตั้งแต่อดีตกลายเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย รวมทั้งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่นำมาสู่การปิดเส้นทางแม่น้ำบางสาวยได้ทำให้การค้าข้าวข้ามแดนบางส่วนต้องยุติลง แต่เครือข่ายค้าข้าวข้ามแดนก็ยังคงดำรงอยู่ผ่านทางยุทธศาสตร์ปรับตัวของผู้คนเพื่อตอบสนองและต่อรองกับอำนาจและกฎระเบียบในการควบคุมพื้นที่ชายแดนที่รัฐสร้างขึ้น พร้อมทั้งเสนอว่าหน่วยงานรัฐควรเข้าใจวิถีชีวิตและสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้าน และการที่รัฐไม่ยืดหยุ่นประนีประนอม อาจนำมาสู่ความคับข้องใจจนนำมาสู่ปัญหาความมั่นคงได้

## บทสรุป

จากการสำรวจและทบทวนงานเขียนในบทความนี้ ช่วยให้เห็นว่า ประเด็นด้านเศรษฐกิจและการพัฒนามีนัยยะสำคัญต่อสถานการณ์และความรุนแรงในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ในหลายแง่ ไม่ว่าจะในแง่ที่ปัญหาด้านเศรษฐกิจ (ความยากจน) และการพัฒนา (ความด้อยพัฒนา) ถูกนำเสนอในฐานะที่เป็นสาเหตุสำคัญของความไม่สงบ อันนำมาสู่ความชอบธรรมของปฏิบัติการพัฒนาของรัฐไทยในการยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวมลายูมุสลิม เพื่อลดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐและป้องกันพวกเขาจากการถูกชักจูงโดยผู้ไม่หวังดี อนึ่ง ด้วยแนวคิดเช่นนี้ ชาวมลายูมุสลิมได้ถูกนำเสนอผ่านงานเขียนบางส่วนในฐานะผู้ไร้ศักยภาพในการพัฒนา (เช่น เป็นคนขี้เกียจ มีลูกมาก ไม่คุมกำเนิด) ไปโดยปริยาย น่าสนใจว่าแม้ในปัจจุบันจะมีการอภิปรายในวงกว้างถึงสาเหตุของความรุนแรงหรือความไม่สงบที่ชายแดนภาคใต้ว่ามีสาเหตุมาจากความต่างในทางอัตลักษณ์และอุดมการณ์ ความไม่ยุติธรรมในทางสังคมและการเมือง ตลอดจนความคับแค้นที่สั่งสมจากกระบวนการปราบปรามที่รุนแรงของรัฐที่ดำเนินมาอย่างยาวนาน แต่แนวคิดที่มองว่าปัญหาเศรษฐกิจและการพัฒนาคือสาเหตุ

ของความไม่สงบก็ยังคงเป็นแนวคิดกระแสหลัก ดังจะเห็นจากการทุ่มงบประมาณด้านการพัฒนาลงไปในพื้นที่จำนวนมหาศาลตั้งแต่ พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา จนเกิดปรากฏการณ์ที่ว่าเศรษฐกิจชายแดนใต้ไม่ได้หดตัว แม้ความไม่สงบจะเกิดขึ้นนับหมื่นครั้ง และมีจำนวนผู้ที่เสียชีวิตไปแล้วกว่าหกพันคนในรอบทศวรรษที่ผ่านมา

ที่สำคัญแนวคิดที่ว่านี้ยังคงยึดถือกันในงานเขียนแนววัฒนธรรม/เศรษฐกิจชุมชนและภาคสังคม/ประชาสังคมด้วย อย่างไรก็ตาม กลุ่มเหล่านี้มองต่างออกไปว่า ปัญหาความยากจนของผู้คนชายแดนใต้เกิดจากการพัฒนาที่ผิดพลาดของรัฐ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ไม่ตรงกับความต้องการของคนท้องถิ่น ขาดการมีส่วนร่วม ทำลายระบบนิเวศ และส่งเสริมให้ทุนมาแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติไปจากชาวบ้าน อีกทั้งงานเขียนเหล่านี้ก็ไม่ได้มองวัฒนธรรมและเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของชุมชนว่าเป็นความดีโดยพัฒนาอย่างที่ภาครัฐมักมอง แต่มองว่าเป็นทุนที่ดีในการพัฒนา ในบทความนี้ได้ตั้งข้อสังเกตต่อความคิดเรื่องเศรษฐกิจและการพัฒนาของงานเขียนแนววัฒนธรรม/เศรษฐกิจชุมชนและของภาคสังคม/ประชาสังคม ที่ปรากฏผ่านโครงการพัฒนา/วิจัยเชิงปฏิบัติการต่างๆ ว่ายังคงตามไม่ทันชีวิตทางเศรษฐกิจของคนท้องถิ่นที่เปลี่ยนไปมากและสัมพันธ์กับเศรษฐกิจนอกภาคเกษตรมากขึ้น แม้ว่าในงานบางส่วนจะสามารถมองเห็นได้ถึงความต้องการของคนท้องถิ่นในการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดอย่างมีอำนาจต่อรองที่เข้มแข็งก็ตาม นอกจากนี้ในงานเขียนเหล่านี้ก็ยังสะท้อนถึงความคิดที่ยังคงอยู่ภายใต้กรอบและวาทกรรมความมั่นคงของรัฐไทย (ซึ่งควรมีการศึกษาต่อไปถึงปัจจัยหรือข้อจำกัดที่ทำให้งานเขียนแนววัฒนธรรม/เศรษฐกิจชุมชนและปฏิบัติการของภาคสังคม/ประชาสังคมกลายเป็นส่วนขยายในการผลิตซ้ำอุดมการณ์รัฐเช่นนี้) ดังนั้น ไม่ว่าในงานเขียนเหล่านี้จะมีข้อเสนอเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืนบนฐานวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมที่ดีเพียงใด ก็ยังไม่อาจรับประกันได้ว่าจะนำไปสู่การแก้ปัญหาความรุนแรงและความไม่สงบที่ชายแดนภาคใต้ได้อย่างแท้จริง

# รายการอ้างอิง

## เอกสารภาษาไทย

- กรรณิการ์ จันสายทอง. 2551. "การตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการก่อความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้: กรณีศึกษาผู้ต้องขังคดีความมั่นคงเรือนจำกลางสงขลา." สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารงานยุติธรรม) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- แก้ว กุทธิบุรณ. 2555. "แนวทางการพัฒนาการจัดการประมงชายฝั่งโดยองค์กรท้องถิ่นจังหวัดปัตตานีและนราธิวาส." ปัญหาชายแดนใต้มองผ่านงานวิจัยของ ม.อ. หนังสือชุดความรู้ ม.อ. เล่มที่ 2/2555. สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) 2549. "รายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ: เอาชนะความรุนแรงด้วยพลังสมานฉันท์." กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ.
- คณะกรรมการการวิสามัญศึกษาปัญหาความมั่นคงในจังหวัดภาคใต้. 2548. รายงานของกรรมาธิการวิสามัญศึกษาปัญหาความมั่นคงในจังหวัดภาคใต้. วุฒิสภา. สำนักกรรมาธิการ 2 สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.
- คณะอนุกรรมการศึกษาวิถีทางการพัฒนาเพื่อความมั่นคงของมนุษย์. 2550. ความขัดแย้งระหว่างการพัฒนา กับสภาพสังคมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ: Knowledge Plus.
- ชลิตา บัณฑุงศ์ และ อนุสรณ์ อุณโณ. 2557. "การเมือง เรื่อง 'เศรษฐกิจชุมชน/เศรษฐกิจพอเพียง' ในจังหวัดชายแดนภาคใต้." ด้วยรัก: รวมบทความในโอกาสศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภาอายุ 72 ปี เล่ม 7 แนวคิดทางสังคมและการเมือง. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- จวีร์ตัน บัวแก้ว และคณะ. 2549. "การจัดฐานข้อมูลและข้อเสนอยุทธศาสตร์เบื้องต้นในการพัฒนากลุ่มผลิตผ้าคลุมผมสตรีและกลุ่มกบิเยาะหีในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้: รายงานการวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์." สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.
- ไชร์พินา เต็นสุมิตร. 2556. "ผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรงที่มีต่อการผลิตยางแผ่นดิบ: กรณีศึกษาของจังหวัดยะลาประเทศไทย." สงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 19(4) ตุลาคม-ธันวาคม: 39-70.

- ณัทกาญจน์ เอกอุรุ และคณะ. 2556. "ความสัมพันธ์ระหว่างกระแสเงินสดกับสถานะเศรษฐกิจและสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้." ฝ่ายนโยบายข้ามชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- องพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และคณะ. 2555. "รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการ สถานะและการปรับตัวของผู้ประกอบการธุรกิจค้าปลีกในเขตอำเภอเมืองจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส." ชุดโครงการวิจัย "มาเลเซีย: นัยที่สำคัญต่อไทย." สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- นราวดี โลหะจินดา. 2547. พัฒนาการการทำนาเกลือและการค้าเกลือที่ปัตตานี. ปัตตานี: สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- บุษง ชัยเจริญวัฒน์. 2555. "การศึกษานโยบาย มาตรการ และแนวทางการแก้ปัญหาความไม่สงบ และการพัฒนาพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้." ปัญหาชายแดนใต้ มองผ่านงานวิจัยของ ม.อ. หนังสือชุดความรู้ ม.อ. เล่มที่ 2/2555. สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ปริญญา อุดมทรัพย์ และคณะ. 2545. ข้อค้นพบจากการศึกษา เพื่อทำความเข้าใจปัญหาพื้นฐานของจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ประพันธ์ มุสิกพันธ์. 2549. "สภาพเศรษฐกิจสังคมใน 3 จังหวัดภาคใต้." ใน ความรู้และความไม่รู้ 3 จังหวัดชายแดนใต้ สรุปเนื้อหาจากงานเสวนาวิชาการในโครงการตลาดวิชามหาวิทยาลัยชาวบ้าน ชุด 3 จังหวัดภาคใต้ จำนวน 5 ครั้ง, บรรณาธิการโดย แก้ววิฑูรย์เถียร คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม. กรุงเทพฯ: วิชาการพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. 2550. ดับไฟใต้ด้วยจิตวิวัฒน์และพลังแห่งทางสายกลาง. กรุงเทพฯ: กรีนปัญญาญาณ.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล และคณะ. 2553. "โครงการสำรวจคุณภาพชีวิตของประชาชนใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. 2552." ชุดโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ปิยนาด บุนนาค. 2546. นโยบายการปกครองของรัฐบาลไทยต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2475-2516). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรพันธุ์ เขมคุณาคัย. 2555. "รายงานวิจัยความสัมพันธ์ของคนชายแดนผ่านเครือข่ายการค้าข้าวข้ามรัฐ: ชุมชนนุโละ อำเภอบางแก้ว จังหวัดนราธิวาส." สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

พิบูล สิทธิประเสริฐกุล และ จิตต์ปภัทสรร์ บัตรประโคน. 2556. *หยั่งราก...ผลิใบ: เสริมสร้างพลังชุมชนท้องถิ่นสู่สันติภาพชายแดนใต้*. กรุงเทพฯ: โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ (ช.ช.ต.) สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

แพร ศิริศักดิ์ ต้าเกิง. 2552. "องค์ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ท่ามกลางสถานการณ์ความรุนแรง (พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๕๐)." ใน *ศึกษาความรุนแรงภาคใต้: บริบททางนโยบาย ความรู้ การรับรู้รายงานการศึกษาความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้*. ศูนย์ข่าวสารสันติภาพ คณะรัฐศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ และคณะ. 2553. *สายบุรี ลุ่มน้ำสายบุรี: ชุมชน ทรพัยการสายน้ำ และความฝัน*. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). นครปฐม: ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.

เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ และคณะ. 2555. *แผ่นดินร่ำไห้ที่ลุ่มน้ำสายบุรี: บทวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการบริหารจัดการปัญหาที่ดินแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้*. โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรีระยะที่ 2. นครปฐม: สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.

เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ และคณะ. 2556. *ความจริงของนาร้างในจังหวัดชายแดนภาคใต้*. โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี. นครปฐม: สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.

เมตตา ภูนิง และ ชูชาญรงค์ สมาเฮาะ. 2556. "เศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองในสถานะความไม่สงบจังหวัดชายแดนภาคใต้." ชุดโครงการทางเลือกใน 3 จังหวัดภาคใต้, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ. 2554. "บ้านตะโหนด-เมืองรามัน ความสัมพันธ์ของ 'บ้าน' และ 'เมือง' แก่แก่เชิงเขาบูโด จากการใช้ที่ดินแบบจารีตสู่ความไกลาผลในเอกสิทธิ์ครอบครองที่ดิน." ใน *รัฐมิแผล*, บรรณาธิการโดย พิเชฐ แสงทอง, 37-50. 32(1) มกราคม-เมษายน.

วิโชติ จรุงโรจน์. 2548. "ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้: ผลกระทบทางเศรษฐกิจและมุมมองใหม่ในการพัฒนา." ใน *การสร้างความสมานฉันท์และร่วมกันฟื้นฟูท้องถิ่นภาคใต้ การประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ในส่วนภูมิภาค ประจำปี 2548 (ภาคใต้)*. มาสเตอร์พีช แอนด์ โคเรเซท์: สงขลา.

วิทวัส ช่างคร. 2553. *การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธ หลังเหตุความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2547 -พ.ศ. 2554* ศึกษารณีย์ หมู่ 4 ตำบลลำพระยา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา. สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

ศรีพงศ์ อุดมครบ. 2539. "การจัดระเบียบทางเศรษฐกิจของชาวนาไร้มุสลิม: ศึกษารณีย์เฉพาะกรณีชุมชน 'ปัตตานี'." วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาโท สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศรีสมภพ จิตรภิมรย์ศรี และคณะ. 2555. "เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ในท่ามกลาง 8 ปีของความรุนแรง." *สถานวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคใต้*. <http://www.deepsouthwatch.org/node/2871>. สืบค้นวันที่ 1 กรกฎาคม 2558.

ศรีสมภพ จิตรภิมรย์ศรี. 2558. "สันติภาพที่ยากจะปฏิเสธ: ความย้อนแย้งของ 'สมมติฐานข้าศึก' และ 'พลังถ่วงดุลภายใน' ของความรุนแรงชายแดนใต้/ปาตานี." *สถานวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคใต้*. <http://www.deepsouthwatch.org/node/7280>. สืบค้นวันที่ 1 กรกฎาคม 2558.

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2550. *ไฟใต้จะดับว?* กรุงเทพฯ: มติชน.

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล. 2552. *ชุมชนในสถานการณ์ความขัดแย้ง: พลวัตและการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล. 2557. "รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำสายบุรี." เสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยมหิดล (เอกสารอัดสำเนา).

สนิทสุดา เอกชัย. 2549. *เยียวยาแผ่นดิน: รวบรวมบทความสารคดีชุด healing of land จาก outlook หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์*. ภัคดี วีระภาสพงษ์ แปล. กรุงเทพฯ: แผนงานร่วมศึกษารณีย์ 3 จังหวัดภาคใต้ คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สันติ สมหาเฮะ และคณะ. ม.ป.ป. "การเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ระบบการค้าชายแดนไทย-มาเลเซีย และศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาการค้าปลากระพงเบื้องต้นด้วยกระบวนการกลุ่ม กรณีการค้าปลากระพงตำบลหนองแรด อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี." สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.

- สุวัฒน์ คงแป้น, บรรณาธิการ. 2552. *ชุมชนศรีทธา "กัมปง ตักวา" ทางรอดของการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้*. ปัตตานี: เครือข่ายชุมชนศรีทธา.
- สุวิทย์ มาประสงค์. 2553. "ต้นหยงเปาว์: ระบบความรู้และความสัมพันธ์ของชุมชนประมงพื้นบ้านในการเข้าถึงและการใช้ทรัพยากรทางทะเล." *รูสมิแล* 31(2) พฤษภาคม-สิงหาคม: 33-50.
- อนุวัต สงสม. 2552. "เศรษฐกิจของภาคครัวเรือนจังหวัดปัตตานีภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ภาคใต้." *วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์* 5(2) กรกฎาคม-ธันวาคม : 37-70.
- อัมมาร สยามวาลา, บรรณาธิการ. 2550. *ความขัดแย้งระหว่างการพัฒนา กับสภาพสังคมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพฯ: Knowledge Plus.
- อารี จำปากล้วย และ รศรินทร์ เกรย์. 2550. "การเปลี่ยนแปลงทางประชากร ครอบครั้ว และสถานะทางเศรษฐกิจสังคมของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้." สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา และ อรรถ ภูเจริญ. 2552. *ปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฮามีดะห์ มาสละกา. 2555. "สถานภาพและการปรับตัวของสตรีมุสลิมหม้ายในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กรณีศึกษา: สตรีมุสลิมหม้ายในอำเภอรามัน จังหวัดยะลา" ชุดโครงการวิจัย "มาเลเซีย: นัยที่สำคัญต่อไทย." สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

## เอกสารภาษาอังกฤษ

- Bundhuwong, Chalita. 2013. "Economic Life of Malay Muslims in Southernmost Thailand amidst Ecological Changes and Unrest." PhD Dissertation in Anthropology. University of Hawaii at Manoa.
- Cornish, Andrew. 1997. *Whose Place is This?: Malay rubber producers and Thai government officials in Yala*. Bangkok, Cheney: White Lotus Press.
- Fraser, Thomas M. 1966. *Fishermen of South Thailand: The Malay villagers*. New York: Holt, Rinehart and Winston.